

KUULLAAN, MUTTA KUUNNELLAANKO?

**Huostaan otetun ja sijoitetun lapsen kokemuksia osallisuudesta lastensuojelun
asiakkuudessaan**

Riikka Jokela

Pro gradu - tutkielma

Sosiaalityö

Jyväskylän yliopisto

Kokkolan yliopistokeskus Chydenius

Syksy 2013

Tiivistelmä

KUULLAAN, MUTTA KUUNNELLAANKO?

Huostaan otetun ja sijoitetun lapsen kokemuksia osallisuudesta lastensuojelun asiakkuudessaan

Riikka Jokela

Pro gradu-tutkielma, 65 sivua

Sosiaalityö

Jyväskylän yliopisto, Kokkolan yliopistokeskus Chydenius

Ohjaajat: Helky Koskela ja Aila-Leena Matthies

Syksy 2013

Tutkielman tehtävänä on tarkastella, kuinka lapsen osallisuus näyttäytyy lastensuojelun asiakkuudessa sijaishuollossa. Tutkimuksen teoreettisena viitekehyksenä toimii muuttunut lapsuuskäsitys, uusi lapsuusparadigma, joka mieltää lapsen toimijana ja osallistujana omissa asioissaan. Tutkielma on kvalitatiivinen, ja sen aineisto on saatu haastattelemalla seitsemää huostaan otettua ja sijoitettua lasta, iältään 12 -19-vuotiaita. Aineisto on analysoitu teoriaohjaavan sisällönanalyysin metodilla.

Lasten kuvauksista nousee esiin kolmenlaisia asiakkuuskokemuksia. Osa lapsista kuvaa jäävänsä asiakkuutensa ulkojäseniksi ja vaille osallistumisen kokemuksia. Toinen osa lapsista kertoo rakenteellisista ja muodollisista osallisuuden mahdollisuuksista, mutta he silti kokevat jäävänsä ilman kokemusta kuulluksi ja nähdyksi tulemisesta. Kolmas ryhmä lapsia kuvaa itsensä mukaan ja osallisiksi itseään koskevaan päätöksentekoon.

Osallisuus ilmiönä paikantuu lasten kuvausten mukaan kolmeen eri vuorovaikutusnäyttämöön. Osallisuus näyttäytyy ensinnäkin lasten omassa toiminnassa ja edellytyksissä, halussa ja kyvyssä osallisuuteen. Toiseksi osallisuus paikantuu heidän arkiympäristöönsä, sijaishuoltopaikan käytäntöihin, vuorovaikutukseen suhteessa aikuisiin ja rakenteellisiin osallisuuden mahdollisuuksiin. Kolmas paikannus on lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän työskentely, asenteet ja resurssit sekä sosiaalityöntekijän ja lapsen välinen yhteistyö.

Lasten kuvausten pohjalta voi todeta, että osallisuuden toteutumisessa on edelleen suuria haasteita. Rakenteellisetkaan osallisuuden mahdollisuudet eivät takaa lapsen kokemusta osallisuudesta, mikäli aikuiset eivät kuuntele lapsia. Ilman aitoa vuorovaikutusta ja lapsen tiedon todesta ottamista osallisuus jää näennäiseksi.

Avainsanat: Lapsi, osallisuus, asiakkuus, lastensuojelu, sijaishuolto, uusi lapsuus-paradigma

Sisällysluettelo

1 JOHDANTO.....	5
2 LAPSIKÄSITYS MURROKSESSA.....	8
2.1. Lapsikäsitteys ja uusi lapsuusparadigma.....	8
2.2. Lapsen toimijuus ja lapsen autonomia.....	10
2.3. Lapsen kansalaisuus.....	12
3 NÄKÖKULMIA LAPSEN ASIAKKUUTEEN	15
3.1. Lapsen asiakkuus aiemmissä tutkimuksissa.....	15
3.1.1. Lapsi asiakkuuden eri vaiheissa.....	16
3.1.2. Kuka omistaa asiakkuuden?.....	16
3.1.3. Asiakkaan itsemääräämisoikeuden ja lapsen oikeuksien suhde.....	17
3.2. Lapsen tieto ja sen kuunteleminen.....	19
3.3. Lapsi sijaishuollossa aiemman tutkimuksen valossa.....	20
4 LAPSEN OSALLISUUS KÄSITTEENÄ JA SEN TOTEUTUMISEN ARVIOINTI.....	22
4.1. Shierin malli osallisuuden arvioinnin välineenä.....	22
4.2. Thomasin malli osallisuudesta lapsen valinnan mahdollisuuksina.....	24
4.3. Lapsen osallisuus työntekijän näkökulmasta.....	25
4.4. Osallisuuden kaari läsnäolosta kumppanuuteen.....	26
5 LAPSEN KOKEMUKSEN TUTKIMINEN TÄSSÄ TUTKIELMASSA.....	27
5.1. Tutkielman tavoite, tutkimuskysymykset sekä tutkimusmenetelmät.....	27
5.2. Aineiston hankinta.....	28
5.3. Lupakäytännöt.....	29
5.4. Lasten haastattelut.....	30
5.5. Aineiston analyysin metodinen viitekehys.....	32
5.6. Laadullisen sisällönanalyysin alalajit.....	33

5.7. Tutkielman tekijän ennakkokäsitys aiheesta.....	34
5.8. Lapsitutkimuksen eettiset kysymykset.....	35
5.9. Aineiston analyysi.....	37
5.10. Aineisto osallisuuden mittareiden valossa.....	39
6 OSALLISUUDEN PAIKANNUKSET JA LASTEN KUVAUKSET OMASTA ASIAKKUUDESTAAN.....	43
6.1. Osallisuuden paikantuminen.....	43
6.1.1. Osallisuus lapsen omassa toiminnassa.....	43
6.1.2. Osallisuuden mahdollisuudet lapsen arkiympäristössä.....	45
6.1.3. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän toiminta, asenteet ja valmiudet.....	47
6.2. Millaiset tekijät tukevat lapsen osallisuutta?.....	49
6.3. Erilaiset asiakkuuskuvaukset.....	52
6.3.1. Asiakkuutensa ulkojäsenet.....	52
6.3.2. Lapset, jotka eivät tule kuulluiksi.....	54
6.3.3. Asiakkuudessaan osalliset.....	55
7 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA.....	57
Lähteet.....	60

1 JOHDANTO

Lapsen osallisuus on aihe, joka on ollut esillä tutkimuksessa ja lastensuojelun työkäytäntöjen kehittämisessä hyvin tiiviisti viime vuodet. Vuonna 2007 uudistunut lastensuojelulaki rakentuu uudella tavalla lapsen osallisuuden perustalle ja osallisuuden edellytys kulkee läpi lain punaisena lankana. Voi olettaa, että lapsen osallisuus mahdollistuu jo hyvin lapsen asiakasprosessissa ja että sosiaalityöntekijöillä on kykyä ja menetelmiä osallisuuden mahdollistamiseksi. Pro gradu - tutkielmassani halusin selvittää lapsen kokemusta asiasta, kuinka huostaan otetun ja sijoitetun lapsen näkökulmasta osallisuus näyttäytyy. Konsultoin tutkimuskysymysteni kanssa Johanna Hurtigia. Hurtig (2012) totesi, että vaikka lapsen osallisuutta on viime vuosina monin eri tavoin tutkittu, on kehitetty uusia työtapoja ja pyritty huomioimaan lasta käytännöissä, on silti perusteltua kysyä lapsen kokemusta asiasta. Kyseessä ei ole *joko tai* - kokemus, vaan on tärkeää tavoittaa ne kohdat asiakasprosessista, missä lapsen osallisuus on näennäistä ja missä kehittämistyölle on edelleen tarvetta. Olennaista on Hurtigin mukaan tavoittaa ne prosessin kohdat, työtavat ja tilanteet, joissa osallisuus ei toteudu tai joita olisi edelleen syytä kehittää. Ennakkoajatukseni oli pyrkiä selvittämään lapsen kokemusta osallisuudesta omassa asiakkuudessaan määrittelemättä valmiiksi tiettyjä tilanteita ja niiden rakentumista. Kiinnostuksen kohteena tuolloin on, kuinka lapsi itse määrittelee asiakasprosessinsa vaiheet ja oman osallisuutensa niissä.

Lapsikäsitys on muuttunut viime vuosien ja parin viime vuosikymmenen aikana ja voidaan puhua uudesta lapsuusparadigmasta (Bardy 2009). Lapsi nähdään uudella tavalla toimijana ja subjektina; lapsuus elämänvaiheena itseisarvona. Tästä näkökulmasta olen myös itse lähestynyt tutkimuskohdettani lapsen asiakkuutta lastensuojelussa ja sijaishuollossa sekä lapsen kokemusta omasta osallisuudestaan ja sen mahdollisuuksista. Olen kokenut osallisuuspuheen usein pinnallisena ja päälle liimattuna. Haluaisin löytää konkreettisia keinoja lapsen suuremman osallisuuden lisäämiseksi ja lapsen mahdollisimman hyvän asiakkuuden toteutumiseksi. Osallisuuspuhe on läsnä yhteiskunnallisessa keskustelussa ja hallitsee lastensuojelun käytäntöjä, mutta ulottuuko se todellisuudessa syvälle ammatillisiin ja henkilökohtaisiin käsityksiin ihmisyydestä, lapsuudesta ja asiakkuudesta?

Lastensuojeluun tarvitaan erilaisia lasten osallistamisen tapoja ja herkkyyttä tarkastella, milloin lapsilähtöisyys eri tilanteissa toteutuu. Lapsen läsnä oleminen tai puuttuminen tilanteesta ei vielä varsinaisesti kerro mitään lapsilähtöisyydestä. (Eskonen, Korpinen & Raitakari 2006, 42.) Lapsiin liittyvä tutkimus herättää paljon ajatuksia ja kysymyksiä tutkimuseetiikasta, lapsen oikeuksista ja osallisuudesta. Lapsen autonomian suhde lapsen asiakkuuteen sekä lapsen suojelun ja osallisuuden välinen jännite ovat tämän tutkielman keskeisiä kiinnostuksen kohteita. Tutkimuseettisestä näkökulmasta lapsitutkimuksella voidaan myös tavoitteellisesti pyrkiä vahvistamaan suojelua kehittämällä lasten elinoloja ja lastensuojelua lasten tuottaman tiedon avulla (Kannasoja & Svenlin, 2011, 287 – 289).

Sijaishuollon tutkimuksessa ja kehittämisessä on viime vuosina vahvasti painotettu lasten kokemusten ja lapsen osallisuuden merkitystä. Erityisesti lastensuojelujärjestöt, kuten Pelastakaa Lapset, SOS-lapsikylä ry ja Pesäpuu ovat pyrkineet kehittämään toimintaansa ja lasten osallisuutta lisääviä käytäntöjä. Tuore Lapsiasiainvaltuutetun toimiston julkaisu ”Suojele unelmia, vaali toivoa” (Vario, Barkman, Kiili, Nikkanen, Oranen & Tervo 2012, 5) on koonnut nuorten kokemuksia lastensuojelusta ja sijaishuollosta. Nuoret esittävät siinä myös parannusehdotuksia lastensuojelun ja sijaishuollon kehittämiseksi.

Nuorten esittämän kritiikin kärki (Vario ym., 2012) kohdistui nuorten ja aikuisten väliseen vuorovaikutukseen, kuulluksi tulemiseen sekä oikeuteen saada perusteluja aikuisten tekemille päätöksille. Nuoret mielsivät osallisuuden kuulluksi tulemisena ja todesta ottamisena; aikuinen kuuntelee nuoren näkökulman asioista ja osoittaa olevansa kiinnostunut niistä. Nuoret kaipasivat myös enemmän tietoa päätöksistä sekä niiden perusteluista ja toivoivat voivansa vaikuttaa enemmän omaan asuinpaikkaansa valintaan. Sosiaalityöntekijän tavoitettavuudessa, vuorovaikutuksen säännöllisyydessä ja työntekijöiden vaihtuvuudessa oli nuorten mukaan paljon kehittämistä. (Mt. 31 - 33.) Nuorten antama palaute sivuaa läheisesti myös tämän tutkielman teemoja. On tärkeää ottaa vakavasti lapsen tieto ja kokemus ja hyödyntää niitä sosiaalityön ja lastensuojelun työtapojen kehittämisessä. Silloin mahdollistuu ja toteutuu osallisuuden ja suojelun toisiaan vahvistava allianssi.

Hollantilainen lastensuojeluorganisaatio WESP on jo vuodesta 1989 tehnyt säännöllistä tutkimusta lasten ja nuorten parissa niin kansalaisnäkökulmasta kuin lastensuojelun kehittämisestä. Lasten antaman laatuluokituksen mukaan lastensuojelu on toimivaa silloin, kun lapsilla on puheoikeus, lapset saavat tietoa, lapset ovat yhteydessä muihin, lapsia kohdellaan hyvin ja lapsia suojellaan. (Van Beek & Meerdink, 2009, 197 – 199.) Järjestö

kouluttaa ammattilaisia tehokkaampaan lasten kuunteluun ja kritisoi työntekijöitä valikoivasta kuuntelusta. Aikuiset puhuvat itse liikaa, välttelevät vaikeita aiheita ja keskittyvät liiaksi ongelmanratkaisuun sen sijaan, että kuuntelisivat avoimin mielin, mitä lapsilla on kerrottavana tunteistaan, ajatuksistaan ja kokemuksistaan. Ammattilaiset eivät myöskään ole valmiita muuttamaan omaa toimintaansa sen mukaan, mitä lapset kertovat ja toivovat. (Mt. 200 – 203.) Tämän tutkielman tavoitteena on tavoittaa niitä kohtia, missä lapset eivät parhaalla mahdollisella tavalla tule kuulluksi omassa lastensuojeluasiakkuudessaan ja pyrkiä löytämään myös ammattilaisille uusia näkökulmia siihen, kuinka lisätä lapsen osallisuutta ja hyvää vuorovaikutusta lapsen kanssa omassa työskentelyssä.

Tutkielman luvussa kaksi tarkastelen yhteiskunnallisessa lapsikäsitelyssä tapahtunutta suurta murrosta. Uuden lapsikäsitelyn ydinkohta on näkemys lapsen toimijuudesta, jota pyrin analysoimaan suhteessa lapsen autonomiaan. Pohdin myös jännitettä lapsen suojelun ja osallisuuden välillä, ja avaan näkökulman uudenlaiseen lapsilähtöiseen kansalaisaktiivisuuteen. Kolmannessa luvussa tarkastelen aiempaa tutkimusta lapsesta sijaishuollossa ja lastensuojelu-asiakkuudessa. Pyrin avaamaan asiakkuusteemaa lapsen näkökulmasta ja lapsen tiedon merkitystä.

Luvussa neljä tuon esiin ne osallisuuden määritelmät ja mittarit, joita käytän tutkielman aineiston analyysissä. Vaikka osallisuuden, joka on kokemuksellinen tila, mittaaminen on tietyllä tavalla keinotekoisia, yritän jäsentää lapsen kokemusta neljän erilaisen määritelmän tai asteikon avulla. Metodiluvussa 5 esittelen tutkimuksen metodista viitekehystä ja tutkimuskysymyksiä. Tarkastelen tutkimusmetodina käytettyä sisällönanalyysiä ja tarkemmin sen alalajeista erityisesti teoriaohjaavaa sisällönanalyysiä. Pohdin lapsuustutkimuksen erityispiirteitä ja sen eettisiä kysymyksiä, sekä kuvaan aineiston hankinnan vaiheita. Kuvailen aineistoa sekä sen koodaamista ja analyysia. Aineistoa analysoidaan aiemmin mainittujen osallisuuden mittareiden avulla ja muilla teoriaohjaavan sisällönanalyysin keinoilla. Luvussa 6 jäsenän osallisuuden paikannukset lasten kertomusten perusteella sekä kolme erilaista asiakkuuskuvausta. Pyrin myös vastaamaan kysymykseen, mitkä seikat tukevat huostaan otetun ja sijoitetun lapsen osallisuutta. Pohdintaluvussa 7 peilaan tutkielman tuloksia ja johtopäätöksiä sen lähtökohtiin ja kysymyksiin käytännön sosiaalityön näkökulmasta.

2 LAPSIKÄSITYS MUUTOKSESSA

2.1. Lapsikäsitys ja uusi lapsuusparadigma

Käsitys lapsesta ja lapsuudesta sekä lapsuuden tutkimus ovat viimeisten parin vuosikymmenen aikana kokeneet niin suuren muutoksen, että voidaan puhua uudesta lapsuusparadigmasta. Perinteisesti lapsuutta elämänvaiheena ei ole nähty itseisarvona ja kiinnostavana sinänsä, vaan lapsuuden merkitys on nähty kasvuna kohti aikuisuutta ja täyttä kansalaisuutta. Näkemyksen mukaan lapsen arvo ei ole siis siinä, mitä hän nyt on, vaan siinä, mitä hänestä kasvaa. Lapsuutta on tutkittu lähinnä aikuisten ja lasten parissa toimivien ammattilaisten kautta, ei lasten omien kokemusten kautta. Muutos on alkanut sosiologisena lapsuustutkimuksena, ja on sieltä levinnyt myös muille tieteen aloille. Perinteistä lapsinäkemystä kritisoiva ajattelu on erityisesti kyseenalaistanut lapsen tarkastelua aikuisuuden ja perheen kautta, sosialisatioajattelua sekä yksipuolista kehityspsykologista näkökulmaa. (Forsberg, Ritala-Koskinen & Törrönen 2006, 8.) Lapsen on ajateltu seuraavan kehityskaarta lapsuudesta aikuisuuteen, heidän ajattelunsa muuttuvan yksinkertaisesta monitahoiseksi ja irrationaalisen käytöksen kasvavan rationaaliseksi (James & Prout 2000, 9 - 10).

Leena Alanen (2001, 168 - 170) kuvaa lapsuuden jääneen aiemmin tutkimuskentän marginaaliin siksi, ettei ole huomattu kysyä asioita lapsilta tai tutkia lasten elinoloja heidän omasta näkökulmastaan käsin. Tyypillistä aiemmalle tutkimukselle on ollut sivuuttaa lasten toimijuus ja potentiaali sekä tulkita lasten olevan pieniä ja riippuvaisia vallitsevista olosuhteista. Tutkimus on siksi suunnattu aikuisiin, aikuisten toimintaan ja sen vaikutuksiin lasten elämässä ja olosuhteissa. Lasten kokemuksiin omasta elämästään ei kuitenkaan päästä kiinni muuten kuin kysymällä suoraan lapsilta. Ellei lasten tietoa nähdä arvokkaana ja merkittävänä, lapsuuden paikka jatkossakin pysyy yhteiskuntatutkimuksen marginaalissa. (mt.) Itse ajattelen, että lasten tieto ja kokemukset ovat arvokkaita itsessään, mutta niitä tarvitaan myös lastensuojelun kehittämisessä ja lasten elinolojen parantamisessa koko yhteiskunnassa.

Yhdistyneiden Kansakuntien Lapsen Oikeuksien Sopimus LOS (1989) on muuttanut lapsen asemaa tasa-vertaisemmaksi yhteiskunnassa. Sen myötä lapsilla on oikeus mm. ilmaista mielipiteensä, ottaa vastaan tietoa ja osallistua yhteiskunnan toimintaan. Heidä on kuultava heitä itseään koskevissa asioissa ja heidän mielipiteensä on otettava huomioon. (Alanen 2001, 162.) LOS vaikuttaa vahvasti siihen, miten lapset nähdään yhteiskunnan jäseninä, ja se alleviivaa täyden kansalaisuuden merkitystä tässä ja nyt, ei vasta aikuisuudessa. Voidaan puhua jopa suuresta, hiljaisesta käänteestä lapsuuden historiassa (Bardy 2009, 30). Alasen mukaan myös sosiologinen lapsuustutkimus lähtee liikkeelle tästä Lasten oikeuksien sopimuksen näkökulmasta; lapset ovat tasavertaisia toimijoita yhteiskunnassa, ja tutkimuksen tarkoituksena on tuottaa tietoa lasten elämästä ja toiminnasta, kokemuksista, muuttuvasta yhteiskunnallisesta asemasta ja heidän osallisuudestaan yhteiskuntansa elämään. Lapset ja lapsuus sijoitetaan tutkimuksessa sosiologisiin yhteyksiin ja tutkimuksen kohteena ovat koko lapsuuden rakenteelliset ehdot ja muutokset ja se, kuinka lapsuus lapsille määrittyy ja kuinka he sen kokevat. Uutta sosiologisessa lapsuustutkimuksessa ovat sen muuttunut näkökulma lapsiin ja lapsuuteen, joita se lähestyy vetäen ne sosiologian marginaalista keskemälle ja nähtäväksi, sekä kriittisyys perinteisiä psykologis-pedagogisia lapsikäsitteitä kohtaan. (Alanen 2001, 162.)

Osallisuuden ja lapsen oikeuksien vaatimus on muuttanut käsitystä lapsesta. Uuden lapsuustutkimuksen painopistealueina nähdään mm. lapsuus sosiaalisena konstruktiona, lasten näkeminen aktiivisina toimijoina omassa elämässään ja verkostoissaan sekä lapsuuden näkeminen kokonaisvaltaisena elämänvaiheena irrallaan aikuisuudesta ja aikuisten vaikutuksista. (Thomas 2002, 17.) Lapsikäsitteitä on tunnistettavissa useita erilaisia. Keskustelusta voidaan paikantaa kolme lapsuusdiskurssia: lasten pahuutta, viattomuutta ja oikeuksia korostavat diskurssit. Kaikki kolme näyttäytyvät rinnakkaisina yhteiskunnallisessa toiminnassa, vaikkakin eri-vahvuisina. Tämän hetken lapsipuheen vahvat diskurssit ovat viattomuuden ja oikeuksien diskurssit. Lapsikäsitteitä on määritelty myös lapsen tuottaman uhan tai lapsen uhriutumisen näkökulmasta. Kärjistetysti voi sanoa, että lapsikäsitteet voivat vaihdella uhrina olevien lasten suojelusta uhkaavina koetuilta lapsilta suojautumiseen. (Hotari ym. 2009, 130 - 132.) Lastensuojelun todellisuudessa elävät kaikki lapsuusdiskurssit, ehkä vielä vahvemmin kuin laajemmin yhteiskunnassa.

2.2. Lapsen toimijuus ja lapsen autonomia

Lastensuojelutyön retoriikassa ja säädösten tasolla lapsen osallisuuden merkitys tunnustetaan voimakkaasti, mutta käytännön tasolla muutos on vasta alussa (Hotari ym. 2009, 117). Yhteiskunnallisesti lapsen paikka määrittyy edelleen hyvin aikuislähtöisesti. Esimerkiksi vanhempiensa erotilanteessa lapsi ei ole asianosainen eikä häntä tarvitse kuulla kuin poikkeustilanteissa, vaikka erotilanteessa päätetään lapsen asumiseen ja elinoloihin liittyvistä perusasioista. Lastensuojeluasiakkuudessa lapsen asema kuitenkin on ollut muutoksessa myös lainsäädännöllisten muutosten kautta. Lasta on kuultava, hänen mielipiteensä on selvitettävä iästä riippumatta. Lapsen on oltava mukana ja häntä on aktiivisesti huomioitava koko lastensuojeluprosessin ajan. (Lastensuojelulaki 417/2007) Osallisuuden vaatimus haastaa lapsikäsitteitä ja muokkaa sitä, miten lapsi ja lapsuus nähdään (Hotari ym. 2009,130). Lastensuojelussa lapsen asiakkuus – näkökulman myötä lapsen oikeudet tulevat uudistuvien käytäntöjen pakottamana näkyvämmiksi ja todellisemmiksi kuin lapsen asema muualla yhteiskunnassa.

Paradigma-muutoksesta ja näkökulman muutoksesta suhteessa lapsen toimijuuteen huolimatta lapset ovat lähes poikkeuksetta aikuisten ohjauksessa ja päätösvallan alla. Lähes kaikilla poliittisilla, koulutuksellisilla, laillisilla ja hallinnollisilla prosesseilla ja päätöksillä on vahvat vaikutukset lasten elämään, mutta silti lapsilla on hyvin vähän tai ei lainkaan vaikutusmahdollisuuksia niihin. Myös lastensuojelu ajaa lapsen etua, mutta sen toimien kohteena olevilta harvoin kysytään näkemyksiä. Lasten oma aktiivisuus esimerkiksi Britanniassa on kasvanut ja siellä on perustettu yhdistyksiä huostaan otetuille lapsille sekä Childrens Legal Centre, joka tarjoaa mm. puhelinneuvontaa. (James & Prout 2000, 29 - 30.) Iso kysymys onkin, ovatko aikuiset valmiita lapsen osallisuudelle ja läsnäololle paitsi lastensuojelussa, koko yhteiskunnassa. Kuinka paljon on kysymys siitä, että suojelun nimissä eristetään lapsia muusta yhteiskunnasta? Vaikka lasten suojelu on tarpeellista, sen taustalla saattaa olla aikuisten tai aikuisten sosiaalisen järjestyksen suojelu lasten häiritsevältä läsnäololta. Tuolloin lapsen edun nimissä harjoitetaankin suojelevaa eksklusiota. (McCutcheon 2009, 170 – 178 ; Qvortrup 1997, 85 - 106.)

Nähdäkseni suurin muutos lapsikäsitteessä uuden paradigman myötä on juuri käsitys lapsen toimijuudesta. On mullistavaa nähdä lapsi aktiivisena toimijana, sen sijaan että lapsi on aikuisten toiminnan ja kontrollin kohde. On kyse vallasta ja sen jakamisesta. Erityisen voimakkaasti valtakysymys tulee näkyväksi lastensuojelussa, jossa valta on yhtä aikaa sekä

alleviivattua että piilotettua. On kyse voimakkaista puuttumisista yksityiselämään, perheeseen ja yksilön oikeuksiin. On kyse myös normeista, hyvän elämän ja lapsen edun arvioimisesta. Lapsen asettuminen valtanäyttämön keskiöön haastaa uudella tavalla sekä vanhemmat että lastensuojelun ammattilaiset. Todellinen osallisuus vaatii mielestäni valta-asetelmien uudelleen arvioimista, uudenlaista asiakkaan kuulemistä ja kuuntelemista sekä aikuisen oman lapsikäsitteensä pohtimista. Minkä kokoinen tila lapselle on varattu hänen asiakkuudessaan? Onko tila valmiiksi määritelty ja rajattu? Onko lapsi perheensä omaisuutta vai yksilö? Millainen näkemys lapsuudesta vallitsee yhteiskunnallisesti?

Uuden lapsuusparadigman haaste ja kipukohta on lapsen autonomian kysymys. Se on myös sekä perinteisen että lasta osallistavan lastensuojelutyön kysymys; suojelun suhde lapsen toimijuuteen. Myös tässä kohdassa näyttävät erilaiset lapsuusdiskurssit. Miten lapsen osallisuus toteutuu erilaisissa tilanteissa, esimerkiksi lapsen ollessa rikoksen tekijä? Suojelun ja osallisuuden vaatimus on selkeä silloin, kun lapsi nähdään uhrina tilanteessaan. Entä silloin, kun lapsi rikkoo toimivaltansa rajat esimerkiksi päihteidenkäytön suhteen, tekee rikoksen tai kieltäytyy asettumasta hänelle määrättyihin rajoihin? Toteutuuko lapsen osallisuus tuolloin yhtä hyvin kuin sellaisen lapsen osalta, joka nähdään viaton lapsi - diskurssin kautta? Milloin taas lapsen oikeus osallisuuteen ja tiedonsaantiin on ristiriidassa lapsen turvan ja suojelun saamisen oikeuden kanssa? Alla on taulukko, joka kuvaa tätä jännitettä lastensuojelulaissa (Hotari ym. 2009, 126).

Taulukko 1. Osallisuuden ja suojelun jännite lastensuojelulain 20 §:ssä (Hotari ym. 2009, 126)

Oikeus osallistumiseen ja tiedonsaantiin	Oikeus suojeluun ja turvallisuuteen
”Lastensuojelua toteutettaessa on selvittävää lapsen toivomukset ja mielipide ja otettava ne huomioon lapsen iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla.”	”Lapsen mielipide on selvittävää hienovaraisesti sekä siten, että tästä ei aiheudu tarpeettomasti haittaa - -” ”Lapsen mielipide voidaan jättää selvittämättä vain, jos selvittäminen vaarantaisi lapsen terveyttä ja kehitystä - -”
”Kaksitoista vuotta täyttäneelle lapselle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi hallintolain (434/2003) 34§:n mukaisesti häntä itseään koskevassa lastensuojeluasiassa.”	”Mielipiteen selvittämisen ja kuulemisen yhteydessä lapselle ei saa antaa sellaisia tietoja, jotka vaarantavat hänen kehitystään - -”

Nigel Thomas (2002) on pohtinut samaa teemaa tutkimuksessaan, lisätäkö lasten itsemääräämisoikeutta ja valtaa omaa elämää koskevien ratkaisujen tekemiseen vai suojella lapsia sulkemalla heitä päätöksentekoprosessin ulkopuolelle. Osallisuuden ja suojelun suhdetta voidaan tarkastella myös niiden toisiaan vahvistavasta näkökulmasta. Ne eivät ole toisiaan pois sulkevia teemoja, vaan esimerkiksi tutkimuksen kautta saadaan lasten ja nuorten tuottamaa tietoa. Lapsitutkimuksen tuottaman tiedon pohjalta voidaan kohdentaa resursseja paremmin ja tuottaa uudenlaista suojelua, joka huomioi lapset ja nuoret toimijoina. (Kannasoja & Svenlin 2011, 275 - 279.) Alleviivaan edelleen näkemystä, ettei lapsen osallisuus ole joko tai - ilmiö eikä lastensuojelun jännitteisiin kysymyksiin ole yksiselitteisiä vastauksia. Palaan tähän teemaan myöhemmin vielä tarkemmin pohtiessani asiakkaan ja sosiaalityöntekijän kumppanuutta sekä asiakkaan itsemääräämisoikeuden yhteydessä.

2.3. Lapsen kansalaisuus

Muuttuvan lapsiparadigman näkökulmasta voidaan lapsen asiakkuutta verrata myös lapsen kansalaisuuteen. Molempiin liittyvät olennaisesti Lapsen Oikeuksien Sopimuksen vaikutus siihen, miten lapsi nähdään osana yhteiskuntaa. Gretschel & Kiilakoski (2012) toteavat, että lapsen kansalaisuus voidaan nähdä kolmiulotteisena muodollisena, toiminnallisena ja kokemuksellisenä ilmiönä. Kansalaisuus voidaan tulkita myös jäsenyytenä, joka on annettu, osallistuva tai koettu. Kansalaisuus annettuna jäsenyytenä tarkoittaa lasten muodollista asemaa jonkin valtion kansalaisina yksilöinä, ei vain osana perhettään. Lapsilla on henkilökohtainen oikeus valtion suojelukseseen ja palveluihin. Lapsilla on oikeus myös osallistua kansalaisyhteisön toimintaan niin kunnan kuin koko yhteiskunnankin tasolla. (Mt. 19 – 23)

Rachel Hinton (2008, 294) kritisoi artikkelissaan sitä, kuinka lasten kyky toimia yhteiskunnassa aktiivisina kansalaisina usein estyy paitsi rakenteellisilla esteillä, ennen kaikkea alitajuisilla asenteilla siitä, kuinka lapsuus ja lapsen rooli nähdään. Lapset nähdään usein ikään kuin instrumentteina arvioimassa kehitysprosesseja tai käytäntöjä, sen sijaan että heidät nähtäisiin aktiivisina toimijoina sosiaalisen muutoksen prosesseissa. Kuitenkin lapsilla olisi kykyä toimia myös muutoksenteijöinä monissa erilaisissa sosiaalisissa yhteyksissä. (Hinton 2008, 294.) LOS:n mullistavin ulottuvuus oli lasten oikeus osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan ja olla osallisia heitä koskevissa asioissa. (Wall 2008, 535 - 536). Juridisesti lapsi saa kotimaansa kansalaisuuden syntymähetkellään ja kansalaisasema

joko on olemassa tai ei ole, sillä ei ole olemassa vajaata kansalaisuutta. Peter Beresford ja Suzye Croft (1993, 60 - 91) ovat määritelleet kansalaisosallistumisen peruseriaateiksi resurssit, tiedon, koulutuksen, tutkimuksen ja arvioinnin, tasavertaisen pääsyn ja mahdollisuuden osallistumiseen, forumit ja rakenteet osallistumiselle, kielen ja advocacy-toiminnan. He mieltävät samojen haasteiden ja toisaalta mahdollisuuksien koskettavan kaikkia kansalaisia ikään, sukupuoleen tai väestöryhmään katsomatta.

Kansalaisaktivismia ei ole perinteisesti liitetty lapsiin. Johanna Kiili (2006) on tutkinut lasten osallistumista kunnallisessa vaikuttamisessa ja päätöksenteon prosesseissa. On hyvä, että lapsia pyritään saamaan mukaan vaikuttamaan yhteiskunnallisten rakenteiden ja käytänteiden muodostumisessa. Kuitenkin usein lasten osallistaminen on aikuislähtöistä, aikuisten luomaa ja jäsentämää. Lapset toimivat silloin aikuisten toimintaympäristöissä ja aikuisten määrittämällä tavoilla. Lapsilla on kyky myös omaehtoiseen ja heistä itsestään lähtevään kansalaisaktiivisuuteen. Esimerkkinä kerron kolmen lapsen tarinan. Heistä jokainen löysi oman tapansa puuttua heitä häiritseviin yhteiskunnallisiin rakenteisiin.

Pakistanilainen Malala Yousafzai on syntynyt 1998 ja kirjoittanut blogia BBC:lle. Yousafzai vastusti Talebanin yrityksiä sulkea tyttöjen koulunkäyntimahdollisuudet ja kirjoitti kokemuksistaan pyrkien puolustamaan lasten oikeuksia. Hänen alueellaan Mingora Swatissa tyttöjen kouluja suljettiin ja poltettiin. Lokakuussa 2012 aseistetut miehet hyökkäsivät koulubussin kimppuun ja ampuivat häntä päähän. Tapaus herätti suurta kansainvälistä huomiota, ja hänet siirrettiin Englantiin saamaan hoitoa, jotta hänen turvallisuutensa voitiin taata. Voisi kuvitella, että talebanin täydellinen länsimaa-vastaisuus, joka näyttäytyy valmiutena ampua nuori tyttö ”länsimielisenä”, vahvistaisi entisestään länsimaiden asenteita puolustamaan ihmisoikeuksia. Ainakin kansainvälinen keskustelu asiasta on noussut ja kritiikki ääri-islamisteja kohtaan kasvanut.

Shannen Koostachin oli kanadalainen tyttö, joka kuului Attawapiskat-alkuperäiskansaan. Shannen johti lapsista noussutta kansalaisliikettä, joka vastusti huonolaatuisia kouluja reservaateissa. Hänen oma 400 oppilaan peruskoulunsa oli suljettu, koska dieselvuoto oli pilannut maaperän koulun alueella. Shannen kävi koulua alueellisen hallinnon väliaikaisesti hankkimissa trailerissa, mutta edelleenkin (yli yhdeksän vuotta myöhemmin) niiden tilalle ei ole rakennettu pysyvää koulua. Väliaikaiskoulujen lämmitys oli puutteellista, ja oppilaiden oli vaikea keskittyä oppimiseen. Shannen ja muut lapset käynnistivät Attawapiskat School

kampanjan ja pyrkivät saamaan maanlaajuista huomiota alkuperäiskansojen lasten puutteellisiin koulunkäyntioloihin.

Shannen oli inspiroiva puhuja, joka sai ilmaistua selkeästi mielipiteensä maan johdolle, tuhansille tavallisille ihmisille ja mm. lasten oikeuksien seminaarissa Toronton yliopistossa 2009. Shannen palkittiin myös kansainvälisellä lasten Nobelin rauhan-palkinnolla. Ministeri Strah lupasi uuden koulun Attawapiskatiin samana vuonna. Valitettavasti Shannen Koostachin menehtyi auto-onnettomuudessa 15-vuotiaana 2010. Hänen nimeään kantava Shannen`s dream -kansalaisliike jatkaa edelleen yhdessä First Nations Child and Family Caring Societyyn kanssa alkuperäiskansojen oikeuksien puolesta taistelua johtajanaan Cindy Blackstock, Albertan yliopiston professori. Kolmas esimerkki on 13-vuotias kanadalainen Wesley Prankard, joka perusti Northern Starfish -verkkosivuston kerätäkseen varoja leikkipuistojen rakentamista varten alkuperäiskansojen lapsille Kanadassa. (Blackstock 2012.)

Esimerkkien lapset ovat kaikki lähteneet toimimaan jonkin epäoikeudenmukaiseksi kokemansa asian puolesta tai epäoikeudenmukaisuutta vastaan. He ovat löytäneet väylän ilmaisulleen ja vaikuttamisen mahdollisuuksille sosiaalisen median kautta tai ottamalla yhteyttä päättäjiin. Sosiaalinen media on tässä ajassa lapsuuttaan eläville toisenlainen leikkikenttä, ja heille sen kautta itsensä ilmaisu on todennäköisesti luontevampaa kuin vanhemmalle väestölle, joka ei ole syntynyt keskelle sosiaalista mediaa. Lapsilla on myös syvä oikeudentaju, ja he ovat valmiita puolustamaan oikeaksi uskomiaan asioita, joskus jopa henkensä ja turvallisuutensa hinnalla. Ajattelen, että näiden lasten antamat esimerkit kuvaavat uudenlaista kansalaisvaikuttamista ja lapsen osallisuutta, jossa lapsi ei ole vain aikuisen mahdollistamana osallinen vaan lapsi itse luo uutta kansalaisaktivismia ja muuttaa yhteiskunnallisia rakenteita. Tämä kaikki mielestäni vahvistaa Rachel Hintonin (2008, 294) näkemystä siitä potentiaalista, mikä lapsissa on myös yhteiskunnallisen ja poliittisen vaikuttamisen osalta.

3 NÄKÖKULMIA LAPSEN ASIAKKUUTEEN

3.1. Lapsen asiakkuus aiemmissä tutkimuksissa

Oma aihealueensa on asiakkuuden käsite ja kysymys lapsen asiakkuuden muotoutumisesta. Lapsen asiakkuus itsessään on vähän tutkittu aihe, mutta lapsen roolia, osallisuutta ja paikkaa yhteiskunnassa, lastensuojelun kentässä ja asiakasprosessissa on tarkasteltu viime vuosina useissa kotimaisissa tutkimuksissa. Muuttunutta lapsikäsitystä ja lapsen osallisuutta ovat tutkineet mm. Alanen (2009), Bardy (toim. 2009) ja Oranen (2001; 2006). Eskonen (2005), Forsberg (1998) ja Hurtig (2003; 2006) ovat tuoneet tutkimustensa kautta uusia näkökulmia lapsen asemaan ja lapselle annettuun tilaan lastensuojelussa. Ritala-Koskinen (2001) on tutkinut lapsilähtöisesti lapsen paikkaa muuttuvassa perhekontekstissa. Heinon (1997) tutkimuksessa käsitellään asiakkuuden rajoja lastensuojelussa, Kiili (2006) avaa uusia näkökulmia lasten vaikutusmahdollisuuksiin ja Kääriäinen (2006) kuvaa lapsen äänen kuulumista dokumenteissa. Laakson (2009) väitöstutkimus on etnografinen tutkimus arjesta lastenkodissa työntekijöiden näkökulmasta ja myös Eronen (2012) tarkastelee lastenkodin merkitystä ihmisen elämäntarinalle narratiivisessa väitöstutkimuksessaan. Muukkonen (2008) on lähestynyt lastensuojeluasiakkuutta ja lapsen kanssa työskentelyä perustellusti suunnitelmallisuuden vaatimuksen näkökulmasta. Myös Ervast & Tulensalo (2006) ovat tutkineet lapsikeskeisen tilannearvion kehittämistä lastensuojelussa.

Lapsen asiakkuuden teoreettinen viitekehys tässä tutkielmassa perustuu pitkälti kotimaiseen aineistoon ja tutkimukseen. Kansainvälisistä tutkimuksista merkittäväksi nousee Nigel Thomas (2002), jonka näkökulmia lapsen osallisuuteen ja lastensuojeluasiakkuuteen olen avannut tarkemmin edellisessä luvussa. Muissa pohjoismaissa ja eurooppalaisessa kontekstissa tehty tutkimus ja käynnissä oleva keskustelu lapsen osallisuudesta lastensuojelussa näyttäytyy hyvin samankaltaisena kuin Suomessa. Norjalainen Elisabeth Larsen (2011) toteaa artikkelissaan, että lapset saattavat olla asiakkaina lastensuojelussa ja tukitoimien kohteena, mutta silti täysin tietämättömiä omasta asiakkuudestaan tai lastensuojelun roolista heidän elämässään.

3.1.1. Lapsi asiakkuuden eri vaiheissa

Aino Kääriäinen (2006) on todennut lapsen äänen kuuluvan dokumenteissa ja että lapsen rooli asiakkaana vahvistuu huostaanoton jälkeen, ainakin dokumenttien valossa. Johanna Hurtig on kritisoinut sitä, että lapset jäävät usein systemaattisen tiedonkeruun ulkopuolelle, vaikka lasten tieto heidän omasta tilanteestaan toisaalta nähdäänkin tärkeänä. Asiakassuhteissaan heitä ei nähdä niinkään persoonallisina yksilöinä omine kokemuksineen vaan yleisellä tasolla lapsen asemassa olevana, jonka kehitystä, kasvua ja suoriutumista seurataan. (Hurtig, 2006, 168.)

Aiemmassa työssäni sijaishuollossa koin, että vasta lakimuutokset pakottivat uudella tavalla lapsen asioista vastaavia sosiaalityöntekijöitä tapaamaan ja kuulemaan lasta esimerkiksi asiakassuunnitelmanneuvotteluiden yhteydessä. Myös huostaan otettujen lasten osalta rajoitustoimenpiteisiin liittyvät lakimuutokset ovat voimakkaasti korostaneet lapsen oikeuksia paitsi asiakkaana myös yksilönä, jonka oikeutta fyysiseen ja psyykkiseen koskemattomuuteen on suojeltava. Ennen uutta lastensuojelulakia sijaishuoltolaitoksilla oli vähemmän ohjeita tai säädöksiä lasta koskevien rajoitustoimenpiteiden käyttöön, kuten lapsen omaisuuden tai kehon tarkastamiseen, kiinnipitämiseen, liikkumisvapauden tai yhteydenpidon rajoittamiseen ja jopa eristämiseen. Uuden lastensuojelulain (13.4.2007/417 § 11) mukaan yksilön oikeuksia rajoittavat toimet ovat tarkkaan säädetyt ja niistä on tehtävä asianmukaiset kirjaukset ja päätökset. Lakimuutokset osuivat samaan aaltoon uuden lapsikäsityksen kanssa ja kyseenalaistivat uudella tavalla lastensuojelun ja sijaishuollon totut toimintamallit, käytännöt ja erityisesti aikuisten toiminnan. Asiakkuudesta yleisesti on tuoretta tutkimusta mm. Nummela (2011) sekä Laitinen ja Pohjola (toim. 2010).

3.1.2. Kuka omistaa asiakkuuden?

Anneli Pohjola (2010, 36) pohtii sitä, kuka on lastensuojelun asiakas: lapsi/lapset, vanhempi/vanhemmat vai perhe/laajennettu näkemys perheestä koko verkostoineen? Hän toteaa, että lapsen kohtaaminen tasa-arvoisena asiakkaana on vaativa tehtävä. Kulttuurisesti aikuinen dominoi lapsen ja aikuisen välistä suhdetta, jolloin on kysymys vallasta. Lapsen ja aikuisen välinen valta-asetelma on aina lapsen näkökulmasta katsottuna epäedullinen, mutta

lapset eivät ole kuitenkaan täysin keinottomia (Sohlberg 1997, 126 - 144). Perhekokonaisuuden korostaminen ohittaa lapsen yksilönä ja subjektina. Ajattelun taustalla on syvässä istuva ideologinen ajattelutapa, jonka mukaan oma synnyinperhe on aina ja lähtökohtaisesti lapselle paras kasvupaikka. Perheen rajat ovat vahvoja kulttuurisia tabuja. Perhe voidaan nähdä yhtenä toimijana, ja lapsen etuna on se, mikä on koko perheen etu. Perustellusti voidaan kuitenkin kysyä, onko lapsi subjekti vai perheensä omaisuutta. (Pohjola 2006, 36.)

3.1.3. Asiakkaan itsemääräämisoikeuden ja lapsen oikeuksien suhde

Ahti Saarenpää (2010, 83 - 100) määrittelee asiakkuuden perustaksi itsemääräämisoikeuden, minkä hän näkee yksiselitteisesti ihmisen lähtökohtaiseksi oikeudeksi. Asiakkaan itsemääräämisoikeus koostuu Saarenpään mukaan oikeudesta henkiseen ja fyysiseen vapauteen, sekä oikeudesta kompetenssiin, valtaan ja tietoon. Kompetenssin hän määrittelee kelpoisuudeksi, joka perustuu täysi-ikäisyyteen ja näkyy esimerkiksi oikeustoimikelpoisuutena ja mahdollisuutena tehdä rajoituksetta oikeustoimia. (Mt.) Lapsen asiakkuuden erityispiirre on itsemääräämisoikeuden rajallisuus johtuen alaikäisyydestä. Itsemääräämisoikeuden sisältöä asiakkuudessa voidaan kuitenkin vertailla Lapsen oikeuksien sopimuksen kolmeen pääteemaan: protection, participation ja provision. Alaikäisyys ja rajallinen oikeustoimikelpoisuus tuo lapsen asiakkuuteen erityisen suojelun (*protection*) oikeuden ja tarpeen. Kuitenkin lapsella on oltava oikeus suurimmalla mahdollisella tavalla osallistumiseen (*participation*) ja osallisuuteen niin tietoon, valtaan kuin yhteiseen ja yhteiskunnalliseen varallisuuteen, vaikuttamiseen ja päätöksentekoon (*provision*).

Erityisesti oman elämänsä kysymyksissä lapsen suurinta mahdollista itsemääräämisoikeutta tulisi mielestäni kunnioittaa, kuitenkin suhteessa lapsen oikeuteen erityiseen suojeluun. Henkinen ja fyysinen vapaus lapsen elämässä voisi tarkoittaa mielipiteen, ajattelun ja ilmaisun vapautta, turvallisuutta; leikin, koulunkäynnin ja kasvun mahdollisuuksia. Kompetenssin osalta lapsella on puheoikeus omissa lastensuojeluasioissaan yli 12-vuotiaana, mutta myös nuoremman lapsen mielipide on selvitettävä. Mikäli huoltaja ei pysty riittävästi valvomaan lapsen etua, hänelle voidaan tarvittaessa määrätä edunvalvoja. (Lastensuojelulaki 417/2007 § 22.) Vallan osalta lapsen itsemääräämisoikeuden rajallisuus tulee myös näkyväksi. Lapsella ei automaattisesti ole mahdollisuutta tehdä omaa ruumistaan, terveyttään

ja omaa itseään koskevaa informaatiota koskevia päätöksiä. Lapsen asuinpaikan päättävät vanhemmat, samoin kouluun ja terveydenhoitoon liittyvät asiat. Huostaan otetun lapsen kohdalla näistä päättää viime kädessä lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä.

Lapsen asiakkuuden näkökulmasta juuri lapsen välittömiin elinoloihin liittyvät päätökset tulisi kuitenkin erityisesti tehdä lapsen mielipide ja toive huomioiden. Oikeus tietoon olisi lapsen asiakkuudessa helpoimmin toteutettavissa oleva itsemääräämisen muoto. Aiemman tutkielmani (kandidaatin tutkielma v. 2010 ”Lapsen osallisuus omassa asiakkuudessaan - Suomen SOS-lapsikyliin sijoitettujen lasten kokemuksia”) tulosten mukaan lapset toivovat saavansa tietoa heitä koskevista asioista ja suunnitelmista. Lapset halusivat myös kertoa omia ajatuksiaan ja mielipiteitään omista asioistaan ja toiveistaan.

Millainen lapsen asiakkuus siis voi olla? Onko lapsella täysi asiakkuus, onko hän kokonainen vai puolikas asiakas? Kuka omistaa asiakkuuden? Kuka on asiakassuhteen päähenkilö? Oman lapsikäsitykseni mukaisesti lapsi on asiakassuhteen päähenkilö, jonka näkemykset ja mielipiteet ovat ratkaisevan tärkeässä roolissa lapsen elämään liittyvistä asioista päätettäessä. Myös lapsen läheisten mielipiteillä ja asiantuntijuudella lapsesta on suuri merkitys. Lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on vastuu asiakasprosessin kokonaisuudesta (Laitinen & Kemppainen 2010, 166). Tavoitteena asiakassuhteessa lapsen kanssa on kumppanuussuhde, jossa sosiaalityöntekijä on aikuinen lapsen rinnalla. Lapsi ei voi yksin päättää itseään koskevista asioista alaikäisyytensä ja rajallisen oikeustoimikelpoisuutensa vuoksi, jolloin vastuu häntä koskevista päätöksistä on huoltajalla tai huostaan otetun lapsen kohdalla hänen asioistaan vastaavalla sosiaalityöntekijällä.

Vuorovaikutus lapsen kanssa nousee erityisen tärkeäksi silloin, kun joudutaan tekemään lapsen tahtoa ja toiveita vastaan olevia päätöksiä. Lapsen itsemääräämisoikeuden ollessa rajallinen voidaan alleviivata ainakin lapsen oikeutta tietoon, tiedon saamiseen ja antamiseen. Tutkijana ja tulevana sosiaalityöntekijänä en katso osallisuuden toteutumisen tarkoittavan sitä, että lapsi yksinään päättää asioista. Osallisuuden edellytys on kuitenkin mielestäni se, että on mukana päätösprosessissa, antaa ja saa tietoa ja voi toteuttaa itsemääräämisoikeuttaan suurimmassa mahdollisessa mittakaavassa. Myös päätöksenteon prosessista kieltäytymisen tulkitsen osallisuuden muodoksi, silloin kun se on lapsen oma päätös. Vastuu on aikuisilla, lasten ei ole pakko päättää.

Uusi lapsuusparadigma on mielestäni olennaisessa osassa arvioitaessa lapsen asiakkuutta ja kysymystä lapsen toimijuudesta. Uskon, että sosiaalityöntekijän lapsikäsitys vaikuttaa siihen,

millaisen tilan hän antaa lapselle tämän asiakkuudessa. Myös lapsen tiedon merkitys ja sen painoarvo määrittyvät mielestäni aikuisen lapsikäsitelmästä käsin. Miten aikuinen näkee lapsuuden elämänvaiheena, miten hän arvottaa lapsen oikeudet ja millaisia tulkintoja hän antaa lapsen mahdollisuuksille itsenäiseen toimijuuteen – väitän, että kaikki tämä osaltaan määrittää sitä tilaa, joka lapselle varataan tai annetaan hänen lastensuojeluasiakkuudessaan. Siksi on mielestäni tärkeää, että aikuinen ja sosiaalityöntekijä pohtivat syvästi omaa käsitystään lapsuudesta, lapsen asiakkuudesta ja osallisuuden prosesseista ja ovat omista käsityksistään tietoisia.

3.2. Lapsen tieto ja sen kuunteleminen

Johanna Hurtig (2006) on tutkinut lapsen tietoa sosiaalityön haasteena. Hänen mukaansa lasten oikeus tiedon tuottamiseen ja omien näkemystensä ilmaisuun on tietyllä tavalla itsestäänselvyys. Samalla kuitenkin sosiaalityön kontekstissa lapsen tiedon erityisyys voidaan sivuuttaa. Hurtig on määritellyt lasten tietoon liittyviä tulkintakehyksiä, jotka ovat luonteeltaan ennakoivia ja aikuisen toimintaa ohjaavia. *Perhe-kehys* on ehkä yleisin lapsilähtöistä tiedonkeruuta rajoittava tulkinta. Tuolloin lapsi nähdään ensisijaisesti perheen jäsenenä ja suhteiden kautta. Auttamistyötä leimaa asioiden tarkastelu aikuisten ja perhekokonaisuuden näkökulmasta. Lapsilähtöiselle tiedolle ei ole tarvetta, koska aikuiset tietävät, mikä lapselle on parasta ja lasta autetaan yhdessä perheensä kanssa. *Kestämis-kehys* sisältää ajatuksen, jonka mukaan lapsi luontaisesti suojautuu vaikeuksia vastaan. Lapsi kestää paljon ja myös toipuu usein ilman ulkopuolista apua, eikä olennaista ole muuttaa lapsen olosuhteita tai ratkaista asioita lapsen puolesta. *Särkymis-kehys* elää ristiriitaisuudestaan huolimatta rinnakkain kestämiskehysten kanssa. Sen mukaan lapsi on vaarassa särkyä, jos häneltä kysytään vaikeista ja kipeistä asioista, joita lapsi ei halua kertoa. Lasta pidetään erityisenä ja haavoittuvana ja ammattilaisella täytyy olla poikkeuksellisia kykyjä lapselta kysymisen tehtävään. Pelkkä perustehtävän hallitseminen ei riitä lapsen kuuntelemiseen. Sekä lapsuus että ammattilaisuus mystifioituvat. Parasta on lähettää lapsi eteenpäin ja välttää kontaktia. *Lojaalisuus-kehysten* mukaan lapsen tieto on tärkeää, mutta lapsen tiedontuottaminen katsotaan pulmalliseksi. Lapsen oletetaan pyrkivän lojaalisuuteen suhteessa vanhempiinsa oman hyvinvointinsa kustannuksellakin. Vaikka perheessä olisi laiminlyöntiä, seksuaalista hyväksikäyttöä tai väkivaltaa, lapsen ajatellaan valitsevan vaikenemisen. *Seuraus-kehys* varoittaa lapsilähtöisen tiedon kerääjää siitä, että lapsi voi joutua vaaraan

kerrottuaan perheensä asioista ammattilaiselle. (Mt. 167 – 172.) Lapsen tietoa kysyessään sosiaalityöntekijän on hyvä olla tietoinen mahdollisista tulkintakehyksistä tai oletuksista omassa ajattelussaan.

Miksi sitten sosiaalityön pitäisi kysyä lapselta tai pyrkiä selvittämään lapsen käsitys asioista? Lapsen tiedon tavoittelulle voi löytää ainakin kolme erilaista perustelua: juridis-muodollisen, arvioivan sekä osallistavan. Lähtökohta on lapsen perusihmisoikeuksissa ja lapsen oikeudessa ilmaista mielipiteensä itseään koskevassa asiassa. Juridis-muodollinen tiedonkeruu on kyseessä silloin, kun lapsen mielipide tarvitaan häntä koskevaan juridiseen prosessiin tai päätökseen. (Hurtig 2006, 179 - 182) Se on muodostunut lastensuojelutyön peruseriaatteen lakimuutosten jälkeen. Lapsen kuulemisen voidaan sanoa jo olevan itsestäänselvyys. Lapsen kuunteleminen mielestäni ei kuitenkaan sitä ole. Arvioiva tiedonkeruu pyrkii tulkintani mukaan enemmän kuuntelemaan lasta, kartoittavan ja keskustelemaan orientaation kautta. Arvioivan tiedonkeruun haasteena voi olla läpinäkyvyyden puute, eikä lapsi aina tiedä, mihin hänen kertomaansa tietoa käytetään ja mikä työskentelyn tavoitteena on (mt.). Osallistavassa tiedonkeruussa lapsi liittyy itseään koskevaan työprosessiin. Paitsi tiedon tuottajana lapsi on myös osallisena siinä asiayhteydessä, jota varten tietoa kerätään. Lapsi ei tuota tietoa työskentelyn suunnittelua ja toteutusta varten vaan on oleellisesti osa prosessia ja työskentelyä. Työ on läpinäkyvää ja lapselle ymmärrettävää. Lapsi saa tietoa tilanteesta, tavoitteista, arvioista ja suunnitelmista. (Mt. 182 – 183.) Tiedon yhteisen ja vastavuoroisen käsittelyn avulla lapsi pääsee asianosaiseksi ja aktiiviseksi toimijaksi ja on tunnustettu asiantuntija omissa asioissaan.

3.3. Lapsi sijaishuollossa aiemman tutkimuksen valossa

Lasta sijaishuollossa on tutkittu paitsi sosiaalityön ja lapsuuden tutkimuksessa myös lastensuojelun toimijoiden ja järjestöjen taholta sijaishuollon kehittämiseksi. Sijaishuollosta tehty tutkimus on painottunut milloin laatuun, vaikuttavuuteen ja kustannuksiin, milloin menetelmälliseen kehittämiseen ja erilaisten toimintayksiköiden toiminnan arvioihin. Lapsi sijaishuollossa on tullut näkyvämmäksi sitä mukaa kuin tutkimuksen kärki on siirtynyt lapseen ja lapsen kokemuksiin sijaishuollosta. Tällä hetkellä lastensuojelun kentällä painotetaan osallisuustutkimusta, vertaistuen ja kokemustiedon merkitystä.

Monet lastensuojelujärjestöt kuten esimerkiksi Pelastakaa lapset, Pesäpuu ja SOS-lapsikylä ry ovat pyrkineet jo vuosia kehittämään omaa toimintaansa lasten tuottaman tiedon avulla. (mm. Möller & Nikkanen 2009, Möller 2004; 2005, Koisti-Auer 2004, Törrönen & Vauhkonen 2012, Männikkö 2009) Kokemusasiatuntijuus on otettu käyttöön myös Helsingissä kehitettäessä lastensuojelun käytäntöjä viranomaistoiminnassa. Kiinnostava uusi lähestymistapa lastensuojeluun ja sijaishuollon käytäntöihin ovat nuorten omat kokemukset ja suositukset laadun kehittämiseksi. (Vario, Barkman, Kiili, Nikkanen, Oranen & Tervo, 2013.) Myös muita lapsilähtöisen työskentelyn välineitä on pyritty kehittämään sijaishuollon tarpeisiin mm. Pesäpuussa.

Lastensuojelulakia on tarkasteltu viime vuosina erityisesti sijaishuollon arjen näkökulmasta (Saastamoinen 2008, Rätty 2012). Sijaishuollon valtarakenteita ja osallistumisen käytäntöjä ovat tutkineet mm. Kouvonen (2011), Pösö (2004) ja laajemmin samoja teemoja koko lastensuojelussa mm. Forsberg (1998), Pekkarinen (2010), Oranen (2007). Lastensuojelun edunvalvontahanke on pyrkinyt luomaan rakenteita ja käytäntöjä lasten edunvalvonnalle lastensuojelussa ja sijaishuollossa (Marjomaa & Laakso, 2011). Sijaishuollon tutkimus yhteiskunnallisesti on painottunut pitkälti koulukotien toiminnan tutkimiseen mm. väitösten osalta Jahnukainen (2004), Kitinoja (2005) ja Vehkalahti (2008). Myös lastenkodeista on tehty kiinnostavaa uutta tutkimusta, kuten aiemmin mainitsemani Erosen (2012) ja Laakson (2009) väitöstutkimukset. On hyvä, että lastensuojelujärjestöt ja palveluntarjoajat tutkivat ja kehittävät omaa toimintaansa, mutta mielestäni tarvitaan myös laajaa yhteiskunnallista tutkimusta sijaishuollosta, sen laadusta ja käytännöistä.

4 LAPSEN OSALLISUUS KÄSITTEENÄ JA SEN TOTEUTUMISEN ARVIOINTI

Tässä tutkielmassa olennainen käsite on osallisuus ja sen määrittäminen ja mittaaminen. Käytän käsitettä *osallisuus* kokemuksellisena tilana ja ymmärrän sen merkityksen *osallistumista* syvempänä ja laajempänä. Osallisuuden teema on tässä tutkimuksessa yhtä aikaa sekä viitekehys että tutkimuksen kohde. Osallisuutta on pyritty mittaamaan ja kuvaamaan tyypillisesti erilaisilla tikapuu- tai astemalleilla eri tutkimuksissa. Niiden kautta osallisuus ymmärretään asteittaisena ilmiönä, joka olosuhteiden mukaan joko vähenee tai lisääntyy. Osallisuuden mittaaminen on haastavaa, koska se on yksilöllinen kokemus. On siis kyse enemmänkin pyrkimyksestä arvioida osallisuuden toteutumista kuin sen mittaamisesta sanan varsinaisessa merkityksessä. Esittelen tässä yhteydessä niistä yhden mallin. Osallisuuden asteet vaihtelevat mittareiden mukaan lapsen tilannekohtaisesta poissaolosta lapsen läsnäolon kautta lapsen toimijuuteen. Tikapuumalleissa aikuisten rooli on nähty usein joko osallisuuden mahdollistavana tai sitä rajoittavana. Nigel Thomas (2002) on tutkinut lapsen osallisuutta eri näkökulmasta, lapsen valinnan mahdollisuuksien kautta. Osallisuus näyttäytyy tuolloin yksilön valintoina ja tilannekohtaisina mahdollisuuksina, unohtamatta kuitenkin aikuisen tai ammattilaisen roolia ja vaikutusta tilanteeseen. Lapsen osallisuus täytyy kuitenkin ymmärtää myös paljon laajemmin; ei teknisenä, menetelmällisenä tai hallinnollisena lähestymistapana vaan käsityksenä lapsesta yksilönä, yhteisön ja yhteiskunnan jäsenenä. Osallisuuden käsite liittyy laajasti siihen, kuinka lapsi ja lapsuus yhteiskunnassa nähdään. (Thomas 2002, 174 - 176; Hotari ym. 2009, 130.)

4.1. Shierin malli osallisuuden arvioinnin välineenä

Kaisa-Elina Hotari, Mikko Oranen ja Tarja Pösö ovat tulkinneet Harry Shierin porrasmallia, jonka kautta voidaan tarkastella myös aikuisten valmiuksia, mahdollisuuksia ja velvoitteita suhteessa lasten osallisuuteen. (Hotari ym. 2009, 119.) Malli on kuvattu taulukossa 2. Tämä malli liittyy myös Wallin (2008) näkemykseen siitä, että aikuisten tehtävänä on mahdollistaa lasten täysi osallisuus ja oikeudet. Shierin mallissa tarkastellaan lapsen osallisuutta mahdollistavia tekijöitä paitsi yksilön (työntekijän/aikuisen) näkökulmasta myös

organisaation ja laajemmin ajateltuna yhteiskunnan tasolta; onko lapsen osallisuuteen lupa ja oikeutus niin konkreettisesti, että siihen on resursseja ja todellisia mahdollisuuksia?

Taulukko 2. Osallisuus: valmiudet, mahdollisuudet ja velvoitteet (mukaiillen Shier 2001)

	VALMIUDET	MAHDOLLISUUDET	VELVOITTEET
	Onko työntekijöillä tarvittavat valmiudet?	Onko tämä mahdollista (resurssit, organisaatio, tilat, välineet jne.)?	Onko rakenteita, jotka velvoittavat tähän (esim. lainsäädäntö, toimintaohjeet, vakiintuneet käytännöt)?
5. Lasten kanssa jaetaan valtaa ja vastuuta	Olenko valmis jakamaan valtaa lasten kanssa?		Miten lainsäädäntö määrittää työntekijän vastuun rajat?
4. Lapset otetaan mukaan päätöksentekoon		Mahdollistavatko organisaatiomme rakenteet lasten ottamisen mukaan päätöksentekoon?	
3. Lasten näkemykset otetaan huomioon	Olenko valmis ottamaan lapsen ajatukset vakavasti?		Lapsen oikeuksien sopimus 12.artikla + LSL 417/2007
2. Lapsia tuetaan mielipiteiden ilmaisemisessa		Onko meillä tarvittavat välineet kehitysvammaisten lasten auttamiseksi itsensä ilmaisemisessa?	LSL 417/2007 + lain perustelut (HE 252/2006)
1. Lapsia kuunnellaan		Onko luvallista käyttää aikaa lasten kuuntelemiseen?	LSL 417/2007

4.2. Thomasin malli osallisuudesta lapsen valinnanmahdollisuuksina

Osallisuutta voidaan määrällisen tarkastelun lisäksi tarkastella myös lapsilähtöisesti niin, että osallisuutta arvioidaan lapsen valinnanmahdollisuuksien näkökulmasta. Tällöin osallisuutta ei mitatakaan yksiulotteisena ominaisuutena, jota on joko paljon, vähän tai ei lainkaan. Nigel Thomas (2002) jakaa osallisuuden eri ulottuvuuksiin, joiden keskinäiset suhteet voivat vaihdella ja lapsen kokemus osallisuudesta voi muuttua niiden mukana (Hotari ym. 2009, 120 -121; Thomas, 2002, 174 - 176). Osallisuuden ulottuvuudet Thomasin mukaan ovat seuraavat:

Mahdollisuus valita

Mahdollisuus saada tietoa

Mahdollisuus vaikuttaa prosessiin

Mahdollisuus ilmaista itseään

Mahdollisuus saada apua ja tukea itsensä ilmaisemiseen

Mahdollisuus itsenäisiin päätöksiin

Thomasin (2002) mukaan osallisuus rakentuu lähtökohtaisesti niin, että lapsella on mahdollisuus *valita*, osallistuuko hän vai kieltäytykö osallistumasta. Osallistumisesta kieltäytyminen on yksi osallisuuden muoto, ja lapsella tulee olla valita myös tämä vaihtoehto. Toinen ulottuvuus on mahdollisuus *saada tietoa* tilanteesta, prosessin kulusta, omista oikeuksista ja roolista. Kolmantena ulottuvuutena on *mahdollisuus vaikuttaa päätöksentekoprosessiin*, kuten siihen mitä asioita käsitellään tietyssä palaverissa ja ketä siihen osallistuu. Neljäs ulottuvuus on *mahdollisuus ilmaista itseään*, omia ajatuksiaan ja mielipiteitään. Viidentenä osallisuuden ulottuvuutena on lapsen *mahdollisuus saada apua ja tukea itsensä ilmaisemiseen*. Tällä tarkoitetaan sitä, että lasta autetaan selkiyttämään ajatuksiaan ja varmistetaan, että lapsen mielipide välittyy aikuisille lapsen tarkoittamalla tavalla. Tulkitsen tämän myös laajemmin eli riittävien keinojen etsimiseksi esimerkiksi aisti-

tai kehitysvammaisten lasten ilmaisun tueksi. Kuudes ulottuvuus on lapsen *mahdollisuus itsenäisten päätösten tekoon*. (Hotari ym. 2009, 120 - 121; Thomas, 2002, 174 - 176.)

4.3. Lapsen osallisuus työntekijän asennoitumisen näkökulmasta

Lapsilähtöisen mallin lisäksi myös Thomasilla (vrt. Shier) on näkemys siitä, miten työntekijöiden asennoituminen lasten osallisuuteen ja osallistumiseen vaihtelee ja vaikuttaa. Tutkimuksessaan Thomas (2002) löysi aikuisten neljä erilaista lähestymistapaa, jotka ovat kliininen, byrokraattinen, arvosidonnainen ja kyyninen. *Kliinisessä* lähestymistavassa aikuinen arvioi lasten osallistumista heidän emotionaalisen kapasiteettinsa ja haavoittuvuutensa näkökulmasta. *Byrokraattinen* lähestymistapa pyrkii toteuttamaan muodolliset vaatimukset osallistumisesta esimerkiksi organisaation käytäntöjen mukaan. *Arvosidonnaisessa* lähestymistavassa lasten osallisuus on itseisarvo, koska sitä pidetään lasten oikeutena. Sen nähdään myös parantavan päätöksenteko-prosessia ja luovan parempia käytäntöjä. *Kyynisessä* lähestymistavassa aikuinen näkee lasten osallistumisen vaarallisena, sillä lasten koetaan olevan manipuloivia ja haluavan valtaa ilman siihen kuuluvaa vastuuta. Lapsilla nähdään tämän ajattelutavan mukaan olevan jo liikaa vaikutusvaltaa eikä sitä ole syytä lisätä. (Hotari ym. 2009, 120 - 121.)

Tärkeää mielestäni olisi myös voida tarkastella lapsilähtöisten työskentelytapojen rakenteellisia ja yhteiskunnallisia mahdollisuuksia. Onko lapsen asioista vastaavaan sosiaalityöntekijän todella mahdollista käyttää riittävästi aikaa lapsen kohtaamiseen ja riittävän tiiviiseen yhteydenpitoon? Mikäli sosiaalityöntekijän asiakasmäärä on lähempänä sataa kuin neljääkymmentä, hänellä ei ole todellista mahdollisuutta lapsen tapaamiseen tarvittavan usein ja riittävän pitkiä aikoja kerrallaan. Oman kokemukseni mukaan lapsen mahdollisimman suuren osallisuuden toteutuminen lastensuojeluasiakkuudessaan vaatii aikaa lapseen tutustumista varten, luottamuksen syntymistä lapsen ja sosiaalityöntekijän välillä ja joustavuutta sosiaalityöntekijän ajankäytössä jotta sosiaalityöntekijä voi reagoida mahdollisimman nopeasti lapsen tilanteessa tapahtuviin muutoksiin. Yhteiskunnallisesti on kysymys siitä, kuinka tärkeänä lapsen ja hänen perheensä hyvinvointi nähdään. Onko riittävästi resursseja kunnallisen lastensuojelutyön laadukkaaseen toteuttamiseen, ja nähdäänkö edelleen välttämättömänä taata riittävän laaja koulutus, jotta pätevällä sosiaalityöntekijällä on tarvittavat tiedot ja taidot tehtävänsä suorittamiseen?

4.4. Osallisuuden kaari läsnäolosta kumppanuuteen

Pohjola (2010, 58 - 59) näkee asiakkaan osallistumisen asteiden vaihtelevan läsnäolosta yhteistyösuhteeseen ja syvimmillään kumppanuuteen, jolloin sosiaalityöntekijän rooli on kulkea asiakkaan rinnalla. Todellinen subjektiivisuus ja osallisuus perustuvat Pohjolan mukaan siihen, että asiakas ymmärretään oman elämänsä asiantuntijana. Lapsen osallisuus käsitteenä on kiinnostava myös siksi, että se lähes poikkeuksetta kuvaa lapsen subjektiivista aikuisten yhteiskunnassa ja on jollain tavalla aikuisten sallimaa ja mahdollistamaa. Aiemmin avaamani lasten kansalaisaktivismi avaa näkemään maailman, jossa lapset itse toimivat kansalaisaktiivisteina omista lähtökohdistaan käsin ja pyrkivät vaikuttamaan näkemiinsä epäkohtiin aikuisjohtoisessa yhteiskuntajärjestelmässä. Silloin ei voida enää määritellä lapsen osallisuutta tai toimijuutta aikuismaailman rakenteista käsin, vaan se on lasten omaehtoista toimintaa, missä lapsi itse määrittelee toimintansa sisällön ja tavoitteet.

5 LAPSEN KOKEMUKSEN TUTKIMINEN TÄSSÄ TUTKIELMASSA

Tässä luvussa kuvaan tutkielmassa käytettyä tutkimusmenetelmää, aineiston hankintaa ja sen analysointia. Kuvaan myös lapsitutkimukseen liittyvää eettistä pohdintaa ja kysymyksiä. Pro gradu – tutkielmani sijoittuu kvalitatiiviseen tutkimusperinteeseen ja se on toteutettu teemahaastattelu-tutkimuksena. Haastattelumetodina käytin puolistrukturoitua teemahaastattelua, jossa oli 15 kysymystä lapsen asiakkuudesta, vaikutusmahdollisuuksista omissa asioissaan, kokemuksista kuulluksi tulemisesta jne. Teemahaastatteluiden sisältöä analysoin teoriaohjaavan sisällönanalyysin mukaan käyttäen apunani erilaisia osallisuuden toteutumisen määritelmiä. Tutkijana pyrin arvioimaan, kuinka hyvin lastensuojelun asiakkuus on palvellut lapsen tarpeita ja lapsen omia kysymyksiä tilanteessaan. Analysoidessani lasten kertomaa käytän mittareina näitä kolmea edellä mainittua osallisuuden määrittely- tai mittaustapaa (Shier, Thomas sekä Pohjolan määritelmä). Pyrin myös arvioimaan sitä, miten lapsen asiakasprosessissa mukana olevien aikuisten lähestymistavat, valmiudet, mahdollisuudet tai velvoitteet vaikuttavat lapsen osallisuuden toteutumiseen omassa asiakkuudessaan.

5.1. Tutkielman tavoite ja tutkimuskysymykset sekä tutkimusmenetelmät

Tutkielman tavoitteena on selvittää lasten kokemuksia osallisuudesta omassa asiakassuhteessaan ja sitä, millaisena huostaan otetut ja sijoitetut lapset kokevat vaikutusmahdollisuutensa omissa asioissaan. Tutkimuksessa paneudutaan erityisesti seuraaviin kysymyksiin:

1. Millaisia osallisuuden kokemuksia lapsilla on omassa lastensuojeluasiakkuudessaan?
2. Millaisiin asioihin lapset ovat voineet vaikuttaa omassa asiakkuudessaan?
3. Millaiset tekijät tukevat lapsen osallisuutta?
4. Millaisena lapsen asiakkuus näyttäytyy lapsen kokemusten valossa?

Neljäs kysymykseni on ehkä enemmänkin yhteenvetoa lapsen asiakkuudesta heidän kokemustensa ja kertomuksiensa valossa. Mitä lapsen tarina kertoo siitä, kuinka hän on tullut nähdyksi ja kohdatuksi omassa lastensuojeluasiakkuudessaan?

Laadullinen tutkimus pyrkii tyypillisesti kuvaamaan todellisen elämän ilmiöitä ja tutkimaan kohdettaan mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. Laadullisessa tutkimuksessa suositaan ihmistä tiedon tuottamisen instrumenttina, niin tiedon antajana kuin sen kerääjänä. Tietoa kootaan luonnollisissa, todellisissa tilanteissa ja tutkimuksessa suositaan metodeja, joissa tutkittavien näkökulmat ja omat kokemukset pääsevät esille. Tutkijan tavoitteena laadullisessa tutkimuksessa on paljastaa uutta tietoa, ei niinkään testata teorioita tai hypoteeseja. Laadulliselle tutkimukselle tyypillistä on myös joustavuus ja se, että tutkimuksen edetessä suunnitelmia muutetaan olosuhteiden mukaisesti. Tutkimuksen kohteita käsitellään ainutlaatuisina ja aineistoa tulkitaan sen mukaisesti. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara, 2009, 160 – 166.)

Laadullinen tutkimustraditio ja teemahaastattelu tutkimusmenetelmänä sopivat mielestäni hyvin lasten kokemusten tutkimiseen. Puolistrukturoidun teemahaastattelun valitsin menetelmäksi siksi, että se antaa mahdollisuuden avata ja tarkentaa kysymyksiä lapsen kanssa haastattelun edetessä. Analyysimenetelmänä käytetty sisällönanalyysi ja sen alalajeista tarkemmin teoriaohjaava sisällönanalyysi on myös mielestäni lapsitutkimukseen hyvin soveltuva metodi. Siinä lapsen tuottamaa tietoa tarkastellaan aiemman teoreettisen viitekehyksen valossa, kuitenkin niin, että se jättää tilaa uusille tulkinnoille ja mahdollisille aiemmasta tiedosta poikkeaville lapsen kokemuksille.

5.2. Aineiston hankinta

Aineiston keruu oli tarkoitus toteuttaa niin, että kerään haastateltavat lapset (12 - 17-vuotiaat) SOS-lapsikylä ry:n kautta, missä olen itse aiemmin työskennellyt. Kahdessa lapsikylässä oli minulle aiemman työni kautta tuttuja lapsia. En ole ollut heidän asioistaan vastaava sosiaalityöntekijä, mutta olen hoitanut muuten heidän asiakkuuteensa liittyviä käytännön asioita laitoksen sosiaalityöntekijän roolissa. Toinen näistä SOS-lapsikylästä ei kuitenkaan henkilökunnan kuormittuneen työtilanteen ja toisen vastaavantyyppisen tutkimuksen vuoksi voinut lähteä mukaan tutkimukseen. Toisesta tutkimukseen lähteneestä SOS-lapsikylästä ei alkuun löytynyt kiinnostuneita lapsia mukaan tutkimukseen. Tässä vaiheessa olin yhteydessä

Aapeluskotien johtoon ja tiedustelin heidän halukkuuttaan lähteä selvittämään lasten osallistumista tutkimukseen. Aapeluskotien suhtautuminen tutkimukseen oli erittäin myönteinen, ja heidän kautta löytyi neljä nuorta, jotka halusivat osallistua tutkimukseen. Heistä lopulta kahta haastateltiin, yhtä alaikäistä ja yhtä jälkihuollossa olevaa nuorta. Yksi nuorista perui haastattelun ja yhden nuoren osalta rajasin hänet tutkimuksesta, sillä hän oli oman työryhmäni jälkihuollossa. Pyrin löytämään jonkinlaista kompromissia siinä, etten olisi täysin vieras ihminen, mutta en kuitenkaan tutkisi omaa työtäni.

SOS-lapsikylistä löytyi lopulta viisi 12 - 17-vuotiasta lasta, jotka halusivat kertoa kokemuksistaan osallisuudesta lastensuojelun asiakkuudessa. En ollut heille tuttu aikuinen entuudestaan, sillä työskennellessäni aiemmin SOS-lapsikylässä en hoitanut heidän kenenkään asioita. Heistä kukaan ei vaikuttanut tunnistavan minua, ja aiemmasta työhistoriastani SOS-lapsikylä ry:ssä oli kulunut aikaa jo yli vuosi. Lasten haastattelun kannalta eduksi oli kuitenkin mielestäni se, että tunsin heidän arkeaan ja SOS-lapsikylän käytäntöjä jonkin verran, eikä haastatteluissa tarvinnut käyttää aikaa niiden selittämiseen. Aapeluskodit ovat minulle laitoksina tuttuja oman työni kautta nuorten sosiaalityön työryhmässä. Rajasimme omat asiakkaani pois mahdollisista haastateltavista.

Lasten tunnistettavuus on kysymys, johon täytyy kiinnittää erityistä huomiota. Lapsille on kerrottu, että he itse voivat tunnistaa omat lauseensa, mutta muille tieto ei välity eikä henkilöitä voi tunnistaa. Siksi on erityisen hyödyllistä, että tutkimukseen osallistui lapsia kahdesta eri lastensuojelulaitoksesta.

5.3. Lupakäytännöt

SOS-lapsikylän ja Aapeluskotien yli 12-vuotiailta nuorilta kysyttiin halukkuutta osallistua tutkimukseen, ja heidän ilmaistua kiinnostuksensa heidän osallistumistaan varten pyydettiin suostumukset huoltajilta ja lapsen asioista vastaavilta sosiaalityöntekijöiltä. Sekä sijoitettujen lasten että heidän huoltajiensa henkilötietojen salassa pitämiseksi en itse ollut heihin yhteydessä, vaan laitoksen henkilökunta pyysi suostumukset vanhemmilla ja sijoittavan kunnan sosiaalityöntekijältä. Luvat pyydettiin joko kirjallisina tai suullisina, jolloin ne kirjattiin lapsen asiakaskertomukseen. 12-vuotiaalla ja sitä vanhemmalla on lastensuojelulain mukaan puheoikeus omissa asioissaan. Ikärakenteen määrittely saattaa olla keinotekoista, ja myös alle 12-vuotiailla olisi paljon tärkeää tietoa omista kokemuksistaan. Tähän

tutkimukseen kuitenkin päädyttiin rajaamaan ikärakenne lastensuojelulain määrittelemän puheoikeuden mukaisesti. Kukaan lasten huoltajista tai sosiaalityöntekijöistä ei halunnut tätä oikeutta myöskään rajoittaa, ja samoin koin molempien laitosten tukevan lasten mahdollisuuksia oman mielipiteensä ja kokemustensa ilmaisemiseen. Kaikki haastateltavat saivat kiitokseksi osallistumisestaan elokuvalipun, mutta he eivät tienneet asiasta etukäteen. Halusin välttää tilannetta, jossa lahjon lapsia osallistumaan tutkimukseen. Kuitenkin halusin myös viestiä, että lapsen aika on arvokasta ja sen antamisesta haastatteluun on syytä palkita.

Aikuisilla on mahdollisuus joko mahdollistaa tai estää lasten tiedon tutkimista ja kuulemista. Tässä tutkimuksessa tutkimusluvut pyydettiin alustavasti laitoksilta ja ensisijaisesti lapsilta. Mikäli lapsi ilmaisi halukkuutensa osallistua tutkimukseen, pyydettiin suostumus myös heidän huoltajiltaan ja lapsen asioista vastaavalta sosiaalityöntekijältä. Lapsi itse määritteli kuitenkin sen, haluaako osallistua tutkimukseen ja kertoa oman näkemyksensä asiasta. Tämä menettelyn taustalla on tutkielman tekijän lapsikäsitys ja näkemys siitä, että erityisesti sijaishuollossa olevilla lapsilla täytyy olla mahdollisuus kertoa omista kokemuksistaan lastensuojelun asiakkaina ja että se on merkittävä osa heidän osallisuuttaan.

Johanna Hurtig (2006, 175 -177) on pohtinut tutkimuksissaan aikuisten roolia lasten tiedon portinvartijoina. Aikuisilla on valta estää lapsen mahdollisuus osallistumiseen ja tiedon tuottamiseen omasta elämästään. Mielestäni lasten asioiden ja tiedon eteenpäin viemisen ehdoton edellytys on siinä, että lapsi itse määrittelee osallistumisensa asteen. Toisaalta taas sijaishuoltolaitoksen toiminnan ja lapsen verkostoyhteistyön kannalta on tarpeen ja välttämätöntä, että lapsen vanhemmat ja sosiaalityöntekijä ovat tietoisia siitä, millaiseen tutkimukseen lapsi on osallistumassa. Oman etukäteisarvioni mukaan vanhemmilla tai sosiaalityöntekijöillä ei olisi ollut syytä rajoittaa lapsen osallistumista lapsen itse sitä ensin halutessa. Mikäli joku taho olisi pyrkinyt estämään lapsen osallistumisen tutkimukseen, olisin pyrkinyt käymään lisää keskustelua aiheesta ja antanut lisätietoa tutkimuksesta.

5.4. Lasten haastattelut

Haastateltavia lapsia ja nuoria oli lopulta yhteensä seitsemän, ja heidän ikänsä vaihteli 12 ja 19 vuoden välillä. Haastateltavat edustivat molempia sukupuolia ja he olivat kotoisin eri puolilta Suomea. Lasten tilanteet ja taustat olivat erilaisia, esimerkiksi huostaanoton ja

sijoituksen keston suhteen. Yhteistä heille kaikille oli kuitenkin kokemus lastensuojelun asiakkuudesta huostaan otettuna ja laitoshuoltoon sijoitettuna lapsena ja nuorena.

Haastatteluiden kestot vaihtelivat kahdestatoista minuutista reiluun puoleen tuntiin. Haastattelut toteutettiin laitoksissa erillisessä tilassa, jossa oli mahdollista keskustella kahden kesken. Molemmissa laitoksissa tila oli sama, jota käytettiin myös asiakassuunnitelmaneuvoitteluiden pitämiseen. Tila oli aikuisten näkökulmasta viihtyisä ja rauhallinen, mutta lasten kannalta persoonaton ja se ehkä miellettiin viralliseksi kokoustilaksi. Olisiko lasten ollut helpompi jutella ajatuksistaan ja kokemuksistaan omassa huoneessaan tai muutoin enemmän omalla reiviirillään, esimerkiksi nuorten tilassa tai vaikkapa bändihuoneessa?

Haastattelut litteroitiin alaikäisten osalta sana sanalta ja täysi-ikäisen nuoren osalta hänen aiempaa lastensuojeluasiakkuuttaan käsittelevien osioiden osalta sanatarkasti. Haastattelut oli toteutettu, kuten aiemmin kuvasin, puolistruktroidun teemahaastattelun pohjalta ja esittäen tarkentavia lisäkysymyksiä lapsen kertomiin asioihin liittyen. Litteroituja sivuja kertyi yhteensä 39 (fontti Calibri, koko 11, riviväli 1,15). Vaikka haastatteluiden pohjana kaikilla olivat samat kysymykset, keskusteluiden sisällöt ja laajuus vaihtelivat suuresti. Osa lapsista vastasi hyvin lyhyesti vain siihen mitä kysyttiin ja heidän ilmaisunsa saattoi olla hyvinkin niukkaa. Osa lapsista tuotti taas hyvin runsasta ja kuvailevaa puhetta, ja he lähtivät pohtimaan omia näkemyksiään asioista. Lapset osasivat myös hyvin rajata ne asiat pois keskustelusta, mistä he eivät halunneet keskustella. Sellaisia saattoivat olla esimerkiksi huostaanoton syyt. Kysymyksessä ei ollut olennaista se, miksi lapsi on huostaan otettu vaan se, onko lapsi itse tietoinen huostaan ottonsa syistä.

Haastattelut etenivät noin viidentoista kysymyksen pohjalta esittäen lisäksi tarkentavia kysymyksiä lasten vastauksista. Kysyin lapsilta kuinka heidän lastensuojeluasiakkuutensa oli alkanut ja kuinka pitkään lapsi on asunut nykyisessä lastensuojelulaitoksessa. Pyysin lasta kuvaamaan, mitä lapsen elämässä tarkoittaa se, että hän on huostaan otettu ja sijoitettu ja kuinka häntä koskevista asioista päätetään. Kysyin kuka on lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä ja yhteistyöstä hänen kanssaan. Lisäksi pyysin lasta kertomaan millaisia asiakassuunnitelmaneuvoittelut ovat, mitä niissä tapahtuu ja kuinka lapsi kokee saavansa ja voivansa antaa tietoa omista ajatuksistaan ja toiveistaan. Teemahaastattelussa on mahdollista syventyä ihmisten antamiin tulkintoihin ja merkityksiin, jotka syntyvät vuorovaikutuksessa, samalla luoden uusia merkityksiä ja tulkintoja yhteisesti (Hirsjärvi & Hurme, 2001, 48; 149).

Lapsia haastatellessa mielestäni haastavaa on yrittää löytää yhteisiä tulkintoja ilman, että johdattelee lasta hyväksymään haastattelijan tulkintoja. Pyrin kysymään tarkentavia kysymyksiä lasten kuvauksista ja tarkistamaan, että olin ymmärtänyt oikein sen, mitä lapsi tarkoitti ja halusi kertoa. Lapsille käsitteiden ymmärtäminen voi olla vaikeaa, samoin ilmiöiden ja syy-seuraussuhteiden käsittäminen. Haastatteluiden aikana kiinnitin huomiota myös siihen, että lasten tieto omista asioistaan vaihteli tai heillä oli virheellisiä käsityksiä asioiden kulusta. Lapset saattoivat esimerkiksi sekoittaa laitoksen sosiaalityöntekijän ja kotikuntansa sosiaalityöntekijän henkilöllisyyden keskenään. Silloin, kun asialla oli merkitystä lapsen tekemien tulkintojen kannalta, kysyin tarkennuksia ja pyrin selvittämään, kumpaa sosiaalityöntekijää lapsi tarkoitti. Ennako-oletukseni oli, että lapsen kertoma tieto ei ole välttämättä faktaa, mutta se kuvaa jotain olennaista lapsen kokemuksesta ja arjesta. Lasten puutteelliset ja osin virheellisiksikin tunnistamani kuvaukset kertoivat minulle siitä, kuinka sekavana lastensuojelun arki ja käytännöt saattavat lapselle näyttäytyä.

5.5. Aineiston analyysin metodinen viitekehys

Tämän tutkielman analyysiosuuden metodisena viitekehysenä on sisällönanalyysi. Sisällönanalyysiä voidaan pitää paitsi yksittäisenä metodina, myös väljänä teoreettisena kehyksenä, joka voidaan liittää erilaisiin analyysikokonaisuuksiin ja jonka avulla voidaan tehdä monenlaista tutkimusta (Tuomi & Sarajärvi 2009, 91). Jari Metsämuuronen (2005) määrittelee sisällönanalyysin Syrjäläisen mukaan ja nimeää sen vaiheet seuraavasti. Ensimmäinen vaihe on tutkijan herkistyminen, joka edellyttää aineiston perinpohjaista tuntemista ja keskeisten käsitteiden haltuunottoa teoreettisen kirjallisuuden pohjalta. Toisessa vaiheessa tutkija paneutuu aineiston sisäistämiseen ja teoretisointiin, ajattelutyöhön. Kolmanneksi aineisto luokitellaan karkeasti keskeisimpien luokkien ja teemojen mukaisesti. Neljännessä vaiheessa on täsmennettävä tutkimustehtävää ja käsitteitä. Seuraavaksi todetaan ilmiöiden esiintymistiheys ja poikkeukset ja luodaan uusi luokittelu. Kuudes vaihe on ristiinvalidointi. Siinä puolletaan ja horjutetaan saatuja luokkia aineiston avulla. Viimeinen vaihe on johtopäätösten ja tulkintojen tekeminen.

Toinen kuvaus analyysin toteuttamisesta on Jyväskylän yliopiston tutkijan Timo Laineen kuvauksen pohjalta muokattuna (Tuomi & Sarajärvi 2009, 92): ”Päätä mikä tässä aineistossa kiinnostaa ja tee VAHVA PÄÄTÖS! Käy läpi aineisto, erota ja merkitse ne asiat jotka

sisältyvät kiinnostukseesi. Kaikki muu jää pois tutkimuksesta! Kerää merkityt asiat yhteen ja erilleen muusta aineistosta. Luokittele, teemoita tai tyyppitele aineisto (tms.) Kirjoita yhteenveto.”

Kuvauksesta ilmenee laadullisen analyysin isoimmat haasteet. Tutkimuksen aineistosta löytyy aina useita kiinnostavia asioita, jotka saattavat yllättää tutkijan. Tutkijalle on haasteellista rajata tutkittava ilmiö tai aihe riittävän kapeaksi, ja kertoa siitä kaikki olennainen ja mahdollinen tieto. Kaikki muu kiinnostava materiaali täytyy siirtää seuraavaan tutkimukseen. Tutkimuksen tarkoituksen ja tutkimus-ongelmien pitää olla linjassa tutkimuksesta raportoidun aineiston kanssa. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 92.)

5.6. Laadullisen sisällönanalyysin alalajit

Laadullinen sisällön analyysi voidaan jaotella kolmeen alalajiin teorian tai teoreettisen merkityksen mukaan eli sen mukaan kuinka paljon analyysi pohjautuu aineistosta itsestään löytyviin teemoihin ja kuinka paljon ne nojaavat teoriaan. *Aineistolähtöisessä analyysissä* pyritään luomaan tutkimusaineistosta teoreettinen kokonaisuus, jossa analyysi-yksiköt nousevat myös aineistosta. Teorian merkitys liittyy vain analyysim metodeihin ja analyysin toteuttamiseen, ja kaikki muu teoria pitää ”unohtaa” sekä sulkea aineiston ulko-puolelle, jotta se ei vaikuttaisi analyysiin. Puhtaasti aineistolähtöistä tutkimusta on vaikea toteuttaa, sillä jo käytetyt käsitteet, tutkimusasetelma ja menetelmät ovat tutkijan asettamia ja vaikuttavat aina tuloksiin. *Teoriaohjaava analyysi* pyrkii jossain määrin ratkaisemaan tuota edellä mainittua ongelmaa. Myös siinä analyysiyksiköt valitaan aineistosta, mutta aikaisempi tieto ohjaa tai auttaa analyysia. Aikaisemman tiedon merkitys on tunnistettavissa analyysista, mutta se ei ole teoriaa testaava vaan pikemminkin pyrkii löytämään uusia ajatuskulkuja. Aineiston analyysivaiheessa edetään aluksi aineistolähtöisesti, mutta loppuvaiheessa tuodaan analyysia ohjaavaksi ajatukseksi teoreettinen viitekehys. Kiinteimmin teoriaan nojaa *teorialähtöinen analyysi*, joka on perinteinen (luonnontieteellisen tutkimuksen) analyysimalli. Tutkimuksessa määritellään tutkittava ilmiö jonkin jo tunnetun teorian tai mallin mukaisesti, ja analyysia ohjaa valmis aiemman tiedon pohjalta luotu kehys. Tämän tyyppisen analyysin tarkoituksensa on usein testata aiemmin saatua tietoa uudessa kontekstissa. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 95–99.)

Tämän tutkielman aineiston analyysivaiheen metodina on käytetty teoriaohjaavaa sisällönanalyysiä. Lapsen osallisuutta käsittelevistä teorioista ja osallisuuden mittareista olen pyrkinyt löytämään mielestäni olennaiset, joihin olen verrannut lasten kertomuksia ja kuvauksia. Taulukoinnin avulla olen pyrkinyt löytämään yhtäläisyyksiä ja eroja lasten kokemuksissa. Kuvaan analyysivaihetta tarkemmin luvun kahdessa viimeisessä alaluvussa.

5.7. Tutkielman tekijän ennakkokäsitys aiheesta

Omaa ennakkokäsitystäni aiheesta leimaa työkokemukseni lastensuojelun arviointiprosessissa, sijaishuollossa ja nuorten sosiaalityössä. Aiempi työhistoriani erityislasten ja -nuorten parissa muistuttaa minua myös vammaisten nuorten erityishaasteista osallisuutensa ja heidän vaikutusmahdollisuuksiensa suhteen. Vammaisten lasten osallisuuden esteeksi saattavat muodostua esimerkiksi vaikeudet vuorovaikutuksessa tai aikuisten puutteelliset valmiudet vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien käytössä. Kandidaatin tutkielmassani tarkastelin SOS-lapsikylissä tehdyn tutkimuksen aineistoa (Koisti-Auer, 2009) lapsen osallisuuden näkökulmasta. Tulin siihen tulokseen, että lapsilla on halu ja tarve kertoa omista asioistaan ja että he haluavat tulla kuulluksi. He haluavat myös saada tietoa omaa itseään koskevista asioista ja suunnitelmista. Tulevana sosiaalityöntekijänä koen merkitykselliseksi tavoittaa paitsi toimivia menetelmiä hyvän lastensuojeluasiakkuuden toteutumiseksi, myös tietoa ja ymmärrystä siitä, millaiset tekijät mahdollistavat ja edesauttavat toimivan kumppanuussuhteen syntymistä asiakkaan ja työntekijän välillä.

Tutkijana tulokulmani aiheeseen on yhteiskuntatieteellinen ja ymmärrän lapsen osallisuuden myös rakenteellisena ilmiönä. Lapsen osallisuus ei toteudu tyhjiössä tai lähtökohtaisena asetuksena, vaan se tapahtuu toisaalta vuorovaikutuksessa ja toisaalta paikantuneena lastensuojeluasiakkuuteen, sijaishuoltoon, koko lapsen arkiympäristöön ja laajemmin yhteiskunnan käytäntöihin. Uskon lapsen toimijuuteen, mutta tiedostan rakenteelliset ja joskus jopa asenteelliset haasteet, jotka vaikuttavat lapsen osallisuuden laajemman toteutumisen mahdollisuuksiin. Alasen (2001, 168 – 174) mukaan yhteiskuntatieteellinen lapsuustutkimus pyrkii selvittämään ja jäsentämään lapsen kokemusta, paikkaa ja tilaa osana modernia yhteiskuntaa.

Vaikka perinteinen kehityspsykologinen tai sosialisatiota korostava näkökulma lapsen kasvuun liittyen on tässä paradigmassa saanut paljon kritiikkiä osakseen (ks. esim. Alanen 2001, James & Prout 2000) ajattelen, ettei sitäkään näkökulmaa voi täysin sivuuttaa. Erityisesti nuoren elämässä yksi tärkeimmistä kehitystehtävistä on irtaantuminen omista vanhemmista ja auktoriteeteista, jotta nuori voi rakentaa oman näköistään itsenäisyyttä ja erillisyyttä. Irtaantuminen vaatii joskus paljon totuttujen asioiden ja normien kyseenalaistamista, kriittisyyttä ja kipuakin. Kehityspsykologinen näkökulma ei mielestäni sulje pois näkemystä lapsen toimijuuden mahdollisuuksista, vaan lisää ymmärrystä lapsuudesta osana muita elämänvaiheita ja elämänkaarijattelua.

Lasten kertomia kokemuksia omasta todellisuudestaan tarkastelen oman lapsikäsitteeni valossa. Ajatteluni viitekehys paikantuu uuteen lapsikäsitteeseen ja lapsuus-paradigmaan, jota olen tarkastellut perusteellisemmin luvussa 2. Lapsuuden merkitys ja arvo on tässä ja nyt ja sosiaalityön tavoite tämänhetkisten elinolojen parantamisessa. Lapsen hyvä tulevaisuus on merkityksellistä, mutta ydinkysymys on tämä hetki, lapsuus elämänvaiheena. Lapsen osallisuus on kiinnostava kysymys myös laajemmin, Lapsen Oikeuksien Sopimuksen ja lapsen kansalaisuuden näkökulmasta. En pyri arvioimaan tutkimuksessani, ovatko lapsen kertomat asiat omasta lastensuojeluasiakkuudestaan faktisia vaan lähdän oletuksesta, että lapsen kokemus on tosi ja heijastaa jotain hyvin todellista hänen asiakkuudestaan.

5.8. Lapsitutkimuksen eettiset kysymykset

Eettiset haasteet on aina huomioitava ihmisiä tutkittaessa. Lasten ja lapsuuden tutkiminen ja etiikka on yhdistelmä, joka herättää erityisen vahvoja tunteita ja kysymyksiä. Mikä lasten tutkimisessa on arveluttavaa? Miksi lasten tutkiminen on välttämätöntä? Henkilökohtaisesti näen välttämättömänä lapsilta kysymisen. Se on minulle eettinen ja luovuttamaton arvo ja liittyy siihen, minkä merkityksen annan lapsen tiedolle omissa asioissaan.

Harriet Strandell (2010) kuvaa lapsuustutkimuksen etiikassa käytävän kolmenlaista keskustelua lapsen ja lapsuuden tutkimisen lähestymistavoista. Kaksi näkökulmista liittyy lapsuuden erityisyyteen suhteessa aikuisuuteen. Perinteinen näkemys lapsesta haavoittuvana ja osaamisessaan vajavaisena näkee eettisyyden liittyvän lapsen suojeluun. Tällöin valta ja vastuu lapsen osallistumisesta ovat lasta ympäröivillä aikuisilla. Vaikka lapsi nähtäisiin

lapsen toimijuuden näkökulmastakin, voidaan lapsuutta pitää lapsen ja aikuisen epätasavertaisen valtasuhteen vuoksi erityisenä vaiheena, jossa aikuisten tehtävä on tuoda lapsuutta tutkimuksen valokeilaan ja pois marginaalista. Kolmas ja vahvistumassa oleva näkemys korostaa, ettei tutkimus kaipaa erityisiä ikämäärittyneitä tapoja vaan eettiset periaatteet ovat samat tutkittaessa lapsia ja aikuisia. Uudemmassa tutkimuseettisessä keskustelussa on tyypillistä mieltää lapset kompetenteiksi sosiaalisiksi toimijoiksi, jotka pystyvät kertomaan omista kokemuksistaan ja ajatuksistaan sekä myös itse ratkaisemaan, osallistuvatko he tutkimukseen. (Strandell, 2010, 92 – 96.)

Uskon siihen, että lapsen tieto on sinänsä arvokas, eikä sen kysyminen ja kuuleminen vahingoita lasta. Muut ulkoiset tekijät täytyy kuitenkin arvioida. Mitä lapselle merkitsee, että vieras ihminen kysyy häneltä lastensuojelun asiakkuudesta ja hänen kokemuksistaan? Mitä merkitsee, että tuttu ihminen kysyy samaa? Pohdin myös sitä, kuinka paljon voin määritellä asian lapsen vapaaehtoisuuden mukaan, mikäli löytyy lapsia, jotka haluavat pohtia näitä kysymyksiä ja kertoa niistä. Tutkielman pääpaino on lapsen vapaaehtoisuudessa ja omassa halussaan kertoa ajatuksistaan ja kokemuksistaan. Lupakäytäntöjen etenemisjärjestys sovittiin tämän arvon mukaiseksi, ja kuvaan sitä hieman myöhemmin. Mikäli halukkaita lapsia ei olisi löytynyt edes Aapeluskotien kautta, en olisi yrittänyt enempää löytää haastateltavia.

Jäin pohtimaan tutkijan roolia siinä, mikä on hänen vastuunsa lapsen kertoman tiedon suhteen. Pohdin myös kuinka toimia, jos lapsen hyvinvoinnista jäisi jonkinlainen huoli. Etukäteen olin ajatellut, että mikäli lapsi kuvaisi haastattelussa jonkinlaisen laiminlyönnin kohteeksi joutumisen, kertoisin lapselle jo haastattelun aikana, että vastuullani on viedä asia eteenpäin hänen oman sosiaalityöntekijänsä tietoon. Kukaan lapsista ei kuitenkaan kertonut mitään sentyyppistä huolta omasta tilanteestaan. Joidenkin lasten haastatteluihin liittyvä huoli heräsi vasta litterointivaiheessa, jonkinlaisesta psyykkisestä huonovointisuudesta, mistä en saanut käsitystä selkeästi haastatteluhetkessä. Sitä huolta olen käsitellyt paitsi lasten itsensä myös heitä hoitavien aikuisten kanssa tulosten esittämisvaiheessa. Asiat tulivat luontevasti esille käsitellessä niitä epäkohtia, joita lapset kokivat kuulluksi tulemisessaan ja osallisuudessaan olevan. Erään lapsen sanat jäivät mieleeni juuri tähän teemaan liittyen. Olin kysynyt lapselta sitä, mihin asioihin aikuisten tulisi kiinnittää huomiota, kun he hoitavat lasten asioita.

Lapsi: No jos ne kuuntelis vähän enemmän.

Haastattelija: Miten sun mielestä huomaa, että joku kuuntelee?

L: No sitten et se edes yrittää vaikuttaa asiaan.

H: Entä jos se aikuinen on ihan eri mieltä, voiko silti tulla olo, että on kuunneltu? Jos se vaikka yrittää selittää niitä asioita?

L: No jos se sitte selittää miks se on eri mieltä.

Haastateltava lapsi kuvasi, että hänen mielestään kuunteleminen tarkoittaa lapsen vakavasti ottamista, ainakin yritystä muutokseen lapsen kertomissa epäkohdissa. Hänen sanoistaan poimin vastauksen pohdintaani; tutkija **on** vastuussa siitä, että yrittää saada aikaan muutosta lapsen kertomiin epäkohtiin liittyen. Tutkijan tehtävä on viedä lapsen kertomia kokemuksia eteenpäin paitsi lapsen arjessa toteutuviin vallankäyttötilanteisiin, myös laitosten henkilökunnalle ja johdolle sekä myös laajempaan yhteiskunnalliseen keskusteluun lapsen asemasta, lastensuojeluasiakkuudesta ja osallisuudesta. Tutkimuseettisistä näkökulmista asiaa ovat tarkastelleet myös Kannasoja ja Svenlin (2011, 289) ja todenneet osallistumisen ja suojelun ytimen olevan siinä tutkijan ja tutkimuksen luomassa tilassa, jossa lapsi voi olla yhtä aikaa turvassa ja avoin. Lapsi voi tuoda keskusteluun sellaista tietoa, mitä aikuinen ei ole osannut kysyä, ja kuvata kokemuksia, joita haluaa aikuisen käsittelevän tai tietävän. Lapsen tieto on otettava vakavasti, ja aikuisen vastuulla on käsitellä ja viedä lapsen asiaa eteenpäin. (mt.)

5.9. Aineiston analyysi

Aloittaessani aineistoon perehtymistä tunsin suurta riittämättömyyttä suhteessa lasten kertomuksiin. Olin asettanut itselleni alussa tavoitteen, etten kysymyksillä määrittäisi lapsen asiakkuutta, vaan antaisin lapsen itse kertoa, kuinka hän asiakkuutensa määrittelee. Olin kuitenkin sisällyttänyt teemahaastatteluun kysymyksiä asiakassuunnitelmaneuvoittelusta ja lapsen suhteesta hänen asioistaan vastaavaan sosiaalityöntekijään eli pyrkinyt avaamaan asiakkuutta niiden näkökulmasta. Koin toimineeni vastoin omaa ajatustani tutkia lapsen kokemusta ilman ennakoasetelmaa asiakkuudesta ja sen toteutumisen näyttämöistä määrittellessäni lapsen puolesta ne kohdat asiakkuudessa, joita kysymyksilläni tarkastelin. Tutkimuksen teolle on ilmeisesti tyypillistä, että tutkija joutuu kritisoimaan omaa kykyään kysyä oikeita kysymyksiä sekä myös omaa ymmärrystään tehdä oikeita ja olennaisia johtopäätöksiä aineiston antamista sisällöistä ja teemoista. Samaa ilmiötä kuvaavat myös Ruusu vuori, Nikander ja Hyvärinen (2010, 9) teoksessaan Haastattelun analyysi; haastattelut

eivät itsessään kerrokaan mitään suoraan tutkijalle, vaan aineisto näyttäytyy jopa sekavana ja hämmentävänä.

Tein tietoisien päätöksen siitä, että vaikka tutkijana olisin kysynyt täysin epäoleellisia ja ”väärää” kysymyksiä, lasten kertoma tieto on silti arvokasta itsessään. Mikä olisi olennaista lasten kuvauksissa omasta lastensuojeluasiakkuudestaan? Päätin kuunnella aineistoa avoimin mielin, vain kysyen sitä, mitä lasten kertomukset heijastivat ja kuvastivat heidän kokemuksistaan lastensuojelun asiakkuudessa, enkä keskittyen siihen, kuinka hyvin tai huonosti olin tutkijana toiminut.

Tässä tutkielmassa aineiston analyysimenetelmänä käytetään teoriaohjaavaa tai teoriasidonnaista sisällönanalyysiä. Sen lisäksi aineistoa lähestytään perinteisen sisällönanalyysin keinoin. Aineistoa käsitellään silloin tutustumalla aineistoon, sitä järjestämällä ja luokittelemalla eli koodaamalla. Aineistoa analysoidaan prosessinomaisesti, sitä tulkitaan ja sen kanssa käydään vuoropuhelua. Aineiston järjestely ja luokittelu luovat pohjan varsinaiselle dialogille tutkijan ja aineiston välillä. Aineistoa on kunnioitettava itsenäisenä ja tyhjentämättömänä lähteenä. (Ruusuvuori ym. 2010, 10 – 11.)

Lähestyin aineistoa lukien lasten haastatteluja läpi yhä uudelleen ja kirjoittaen ylös itselleni niistä nousevia kysymyksiä ja teemoja. Tein muistiinpanoja ja kommentoin itselleni aineiston herättämiä ajatuksia, kuten kysymyksiä vallan sijoittumisesta lapsen arjessa, sitä mitä tarkoittaa oikeus olla lapsi, laitosten käytäntöjen eroista ja niiden vaikutuksista lapsen osallisuuden mahdollisuuksiin. Pohdin myös paljon omaa käsitystäni lastensuojeluasiakkuuden rakentumisesta sekä sitä, mitä minun tulevana lastensuojelun sosiaalityöntekijänä tulisi oppia ja muuttaa todeksi lasten kertomasta omassa työssäni?

Lopulta aineistosta alkoi erottua kuusi teema-aluetta, jotka toistuivat lasten kuvauksissa haastattelusta toiseen. Niitä olivat päätöksentekoprosessi lapsen näkökulmasta, lapsen kuvaukset oman sosiaalityöntekijän kanssa työskentelystä, lapsen kuvaukset osallisuudesta, lapsen kokemukset kuuntelemisesta, lastensuojeluasiakkuuden vaikutukset lapsen elämässä/arjessa sekä lapsen antama kouluarvosana omasta osallisuudestaan. Aineiston luokittelu ei vielä tarkoita aineiston analyysia, vaan se järjestee aineistoa teemoittain ja jäsentää sisältöjä tutkijalle. Aineiston luokittelu, analysointi ja tulkinta ovat kolme toisiinsa liittyvää mutta samalla hyvin erilaista ja erillistä vaihetta. (Ruusuvuori ym. 2010, 11 – 12.)

Margrit Scheier (2012, 58 - 79) kuvaa koodaamiskehysten (coding frames) auttavan tutkijaa löytämään olennaiset luokat ja alaluokat aineistosta ja hahmottamaan niiden kautta, mikä aineistossa on olennaista ja mihin tutkijan on keskityttävä.

Aineiston teemoittelun kautta tein erilaisia havaintoja, joista yksi oli osallisuuden paikannukset. Lasten kuvaukset päätöksentekoprosessista, osallisuudesta tai sen puuttumisesta, kuulluksi tulemisesta ja lastensuojeluasiakkuudesta linkittyivät joko lapsen omaan toimintaan tai tulivat näkyviksi suhteessa sijaishuoltopaikan aikuisiin tai sosiaalityöntekijään kotikunnassa. Teemoittelun kautta pääsin kiinni siihen ilmiöön, että kaikki lapsen asiakkuudessa tapahtuvat asiat olivat sidoksissa erilaisiin vuorovaikutussuhteisiin tai -näyttämöihin, ne paikantuivat siis eri tasoille. Tarkastelen osallisuuden paikannuksia tarkemmin seuraavassa pääluvussa.

5.10. Aineisto osallisuuden mittareiden valossa

Teoriaohjaavan sisällönanalyysin mukaisesti pyrin myös arvioimaan lasten kertomaa omasta todellisuudestaan osallisuusteorioiden mukaisesti. Kävin jokaisen haastattelun läpi myös käyttäen valitsemiani osallisuuden mittareita eli Shierin ja Thomasin määritelmiä osallisuuden ulottuvuuksista. Peilasin lasten kertomaa myös Thomasin määritelmään aikuisten asennoitumisesta osallisuuteen ja osallistumiseen. Pohdin vielä jokaisen kertomuksen kohdalla sitä, kuinka hyvin Pohjolan määritelmä asiakkaan osallistumisen asteista toteutui. Taulukoin jokaisen lapsen kertoman yllä olevien teorioiden pohjalta. Taulukkoa varten koodasin lapset tunnistamisen estämiseksi. Koska lasten tunnistaminen helpottuu, mikäli kerron lapsen iän tai sukupuolen, en myöhemmissäkään lainauksissa yksilöi lapsia erikseen tai nimeä heitä edes koodaustunnuksensa mukaisesti. Tulen käyttämään sitaatteja lasten kuvauksista irrallisina ja yksilöimättöminä. Lasten taustatietoja, kuten esimerkiksi sitä, kauanko lapsi on ollut huostassa, ei verrata lapsen kokemuksiin tai kuvauksiin. Isoimmat erot lasten kuvauksissa näyttäytyivät sijaishuoltopaikan mukaan, mutta senkin esiin tuominen näin pienessä aineistossa vaarantaa lapsen anonymiteetin.

Taulukko 3. Lasten haastattelut osallisuuden määritelmien mukaan arvioituna.

Lapsi	A	B	C	D
Lapsen arvosana omalle osallisuudelle	8	10	6	4
Shierin malli	Ei kuvaa kuulluksi tulemisen kokemuksia, prosessissa mukana oloa. Kuvaa osallisuuden arjen valinnoissa lisääntyneen lähempänä täysi-ikäisyyttä.	Kuvaa saavansa osallistua kaikilla tasoilla.	Valta ja vastuu on aikuisilla. Lapsi mukana rakenteellisessa päätöksen teossa. Mieli-pide otetaan ja ei oteta huomioon. Ei koe asiakassuhteessaan tulevaisuuden hyvin kuulluksi.	Ei koe minkään Shierin asteikon kohdan täyttyvän. Haluaisi kertoa, mutta kokee ettei tule kuulluksi.
Thomasin malli lapsen valinnan mahdollisuuksista	Kuvaa voineensa valita osallistumisen asteen. Ei kuvausta prosessissa mukana olosta. Ei ole antanut tai saanut tietoa aktiivisesti. Ulkokohtaisia kuvauksia omista asiakassuunnitelma neuvotteluista.	Kuvaa voivansa osallistua kaikilla tasoilla.	Valitsee osallistumisen. Kuvaa saavansa riittävästi tietoa, osaa kysyä. Ei koe voivansa paljon vaikuttaa prosessiin, voi ilmaista mielipiteensä. Kuvaa etteivät aikuiset kuuntele. Voi kieltäytyä joistakin asioista, ei itsenäisiä päätöksiä.	On valinnut, ettei ole osallistunut asiakassuunnitelma neuvotteluun. Ei saa tietoa, esim. asiakassuunnitelmaa, aikuinen ei selitä hänelle asioita. Kokee ettei voi vaikuttaa prosessiin. Osallisuutensa esteenä näkee aikuisten kyvyttömyyden kuunnella. Itsenäisesti päättää vaatteet, harrastukset.
Aikuisen lähestymistapa Thomasin mukaan	Byrokraattinen aikuisen lähestymistapa.	Kuvaa arvosidonnaista ja kliinistä lähestymistapaa.	Välitty kuva byrokraattisesta, rakenteellisesta kuulemisesta. Kuullaan mutta ei kuunnella. Samalla lapsi kuvaa olevansa tyytyväinen oman stt:n työskentelyyn, ei avaa miksi.	Välitty kuva byrokraattisesta ja jopa kyynisestä aikuisten lähestymistavasta. Lapsen kokemus on, etteivät aikuiset halua tai voi auttaa häntä. Laitoksen rakenteissa on kuulemisen kohtia, samoin stt:n työskentelyssä. (Palaverit, tapaamiset)

Kumppanuuden aste (Pohjola)	Kuvaa yhteisymmärryksen myötä lisääntyntä osallisuutta, suhteessa laitoksen henkilökuntaan? Ei kuvaa kumppanuutta, autoritaarinen ja sääntökeskeinen päätöksenteko.	Ei nosta esiin mitään kriittistä aikuisten toiminnasta, lojaliteetikysymykset? Kritisoi muiden lasten kriittisyyttä osallisuuden mahdollisuuksiin. Kuvaa kumppanuutta omassa asiakassuhteessa suhteessa laitoksen henkilökuntaan. Asiantuntijuus.	Toisaalta kriittisyys, toisaalta pitää hyvänä, että aikuiset ovat päättäneet hänen puolestaan asioita. Lapsella veto-oikeus. Kokemus siitä ettei tule kuulluksi.	Lapsi kuvaa yksinjäämisen kokemusta, hän ei tule kuulluksi tai nähdyksi.
------------------------------------	---	---	--	--

Lapsi	E	F	G
Lapsen arvosana omalle osallisuudelle	8+	6	8
Shierin malli	Kuvaa eri asteisia tapoja olla mukana päätöksenteossa, kuvaa sen kompromissina. Kuvaa rakenteellisia osallistumisen tapoja laitoksen arjessa.	Yksittäinen kokemus vallan ja vastuun jakamisesta jäänyt mieleen. Kuvaa, ettei ole mukana päätöksen teossa, ei koe tulevaisuutta kuulluksi. Vanhempi tuo asioita hänen puolestaan asiakassuunnitelmiin. Kokee joutuvansa hankaluuksiin, jos sanoo mielipiteensä.	Ei kuvaa olevansa mukana päätöksenteossa. Osallistuu rakenteellisesti (asiakassuunnitelmat), mutta hän kysyy ja stt päättää.
Thomasin malli lapsen valinnan mahdollisuuksista	On mahdollista valita, saa tietoa, kokee voitavansa vaikuttaa ja kuvaa itsensä tiiviisti osana omaa prosessiaan.	Voi valita osallistuuko vai ei. Kokee saavansa liian vähän tietoa, ei koe olevansa mukana prosessissa. Ei kuvaa mahdollisuutta itsenäisiin päätöksiin. Kokemuksensa mukaan asioihin voi vaikuttaa vain omaehtoisesti ja rikkomalla sääntöjä.	Ei kuvaa valinnan mahdollisuuksia. Kuvaa päätöksenteon itsensä ulkopuolella tapahtuvana asiana, päätöksistä tulee tieto.
Aikuisen lähestymistapa Thomasin mukaan	Byrokraattinen, arvosidonnainen. Kuvaa lasten kuulemisen lähtökohtaisena, periaatteellisena käytäntönä.	Kuvaa byrokraattista ja kyynistä lähestymistapaa.	Byrokraattinen. Autoritaarinen, ulkokohtainen malli päätöksenteosta. Sääntökeskeisyys.

Kumppanuuden aste (Pohjola)	Kuvaa päätöksiä tehtävän yhdessä, mieltää itsensä kumppaniksi?	Vanhemmalla merkittävä rooli lapsen asiakkuudessa, tiedottaa ja vie asioita assuun. Sosiaalityöntekijän kanssa vanhemmalla ristiriita, lapsi kuvaa että on vaikuttanut omaan yhteistyöhön myös.	Lapsi ei kuvaa olevansa mukana päätöksenteossa. Ei kumppanuutta tai asiantuntijuutta. Arkinen päätöksentekolaitoksessa, ei kuvaa siinä olevaa osallistumista.
------------------------------------	--	---	---

Taulukkoa tarkastelemalla voi havaita mm. että lasten kuvaukset osallisuuden toteutumisesta ovat erilaisia ja moniulotteisia. Lasten kokemukset vaihtelevat suuresti toisistaan. Pyrin täydentämään taulukkoa lapsen kuvausten pohjalta toteamuksilla, jotka aineistossa ja lapsen kertomuksessa kiinnittivät huomioni. Pyrin välttämään pitkälle meneviä johtopäätöksiä ja ollessani epävarma lapsen kokemuksesta, kirjasin ne taulukkoon kysymyksinä. Tulkintoja jouduin kuitenkin tekemään niiltä osin, kuin lapsen kuvaukset kertoivat esimerkiksi aikuisen lähestymistavoista. Kuten tutkielman alussa totesin, on mahdotonta tavoittaa kaikilta osin faktisia tilanteita. Tarkastelun kohteena on kuitenkin lapsen kokemus tilanteesta ja asiasta. Silloin olennaista on yrittää tavoittaa lapsen tulkinta ja näkemys tilanteesta ja sen merkityksistä.

Valitsemieni osallisuus-määritelmien avulla aineistoa luokittelemalla nousi esiin kolmenlaisia kuvauksia lapsen kokemuksista omassa asiakkuudessaan. Nimesin luokat seuraavasti: *Asiakkuutensa ulkojäsenet, Lapset, jotka eivät tule kuulluiksi ja Asiakkuudessaan osalliset.* Avaan luokkia tarkemmin seuraavassa pääluvussa.

6 OSALLISUUDEN PAIKANNUKSET JA LASTEN KUVAUKSET OMASTA ASIAKKUUDESTAAN

Tässä luvussa avaan tarkemmin niitä paikannuksia, missä lapset kuvasivat osallisuutensa näyttäytyvän sekä lasten kuvauksia omista asiakkuuksistaan. Aineiston ollessa näin pieni, ei voida todeta mitään yleispätevää ja määrällistä asiakkuustyypeistä tai osallisuuden toteutumisesta yleisesti. On kyse yksittäisistä kuvauksista ja kokemuksista, jotka antavat parhaimmillaan viitteitä joistakin ilmiöistä. Koska lasten kuvaukset omista kokemuksistaan jakaantuivat kuitenkin varsin tasaisesti näihin kolmeen alaluokkaan, rohkenen tarkastella niitä syvemmin seuraavissa alaluvuissa. Pohdintani perustuu tulkintoihin, joihin analyysivaiheen jälkeen olen päätenyt aineiston pohjalta. Lisäksi tutkimusprosessi on jatkunut palautekeskusteluilla, joita lasten kertoman aineiston pohjalta olen käynyt molempien sijaishuoltoyksikön aikuisten ja toisen sijaishuoltoyksikön lasten kanssa.

6.1. Osallisuuden paikantuminen

Lasten kuvaukset osallisuudesta tai sen puutteista omassa asiakkuudessaan olivat moniulotteisia ja tulivat näkyviksi erilaisissa vuorovaikutussuhteissa ja eri toiminta-alueilla. Paikannukset sijoittuivat lapsen omaan toimintaan ja elämään, lapsen arkiympäristöön sekä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän toimintaan. Laajasti voi ajatella uloimman paikannuksen yhteiskunnalliseen käsitykseen lapsesta ja lapsuudesta.

6.1.1. Osallisuus lapsen omassa toiminnassa

Ensimmäiseksi paikannukseksi tulkitsen lapsen osallisuuden mahdollisuudet *lapsen omassa toiminnassa ja elämässä*. Lapset kuvasivat omia mahdollisuuksiaan olla osallinen, kokemuksiaan kuulluksi tulemisesta, omaehtoisuudesta, valinnan mahdollisuuksista, yrityksistä puhua aikuiselle asioistaan. Haastatellut lapset olivat eri-ikäisiä ja edustivat molempia sukupuolia. Heillä jokaisella oli yksilöllinen tilanne niin oman ilmaisunsa, elämän kokemustensa, toiveidensa, kommunikointitaitojensa, aktiivisuutensa kuin tavoitteidensa

suhteen. Yleisesti voi kysyä, kuinka lapsi kokee mahdollisena tulla osalliseksi ja miten hän suhtautuu esimerkiksi aikuisiin luotettavina ja hänen etuaan ajavina tahoina. Millaisia edellytyksiä lapsella on omien ajatustensa ilmaisemiseksi?

Eräs lapsista kuvasi, kuinka hänelle on helppoa olla vuorovaikutuksessa laitoksen työntekijöiden kanssa:

”Mä voin ihan vaiks koulun jälkeen marssia tuonne ja kertoo...kyllä mä meen usein jutteleen.”

Myös toisen lapsen kokemus oli, että hän pystyy riittävästi kuvaamaan aikuisille omia toiveitaan ja ajatuksiaan.

”No joo, saan mä niinku (välitettyä tarpeeksi tietoa omista toiveista ja ajatuksista), kyl mä välillä sanonki sillai ja kyl mä niinku saan.”

Kahden lapsen kokemus oli, että hän voisi kyllä teoriassa olla yhteydessä omaan sosiaalityöntekijäänsä, mutta käytännössä sitä ei ollut koskaan tapahtunut.

” No joo mut ei mun tulis koskaan mieleenkään ottaa siihen yhteyttä.”

”Kyllä mä varmaan vois in mutta en mää oo koskaan ollu (yhteydessä sosiaalityöntekijään).”

Lapsilla oli tiedossa se, että he kyllä voisivat olla tarvittaessa yhteydessä kotikuntansa sosiaalityöntekijään. Asia ei kuitenkaan vaikuttanut heistä luontevalta tavalta toimia.

Asiakassuunnitelman neuvotteluissa käytyjä keskusteluja, niiden sisältöä tai niihin liittyvää vuorovaikutusta eri lapset kuvasivat seuraavasti:

” No kysyn just jotain sellaisia, mitä noi käskee, just et viimeksikin että pääsisinkö mä mun veljen luo yöks...”

” En mä oo halunnu mennä siihen (asiakassuunnitelman neuvotteluun).”

”Niitten pitäis vähän kuunnella enemmän.”

”No emmä oo koskaan sanonu sillee mitään mun mielipidettä siellä niin.”

Asiakassuunnitelman neuvottelut eivät näyttäyty lasten kuvauksissa tilanteina, joissa heidän ajatustensa ja asioidensa ympärille pysähtyy lapsilähtöisesti. Osa lapsista on mieltänyt asiakassuunnitelman neuvottelun tilanteeksi, jossa kysytään omalta sosiaalityöntekijältä asioita, joista laitoksen henkilökunta ei voi päättää. Osa lapsista valitsee jäädä neuvottelutilanteesta kokonaan pois. Osa kokee, ettei tule kuulluksi tai ettei lähtökohtaisesti kerro omia ajatuksiaan tai mielipiteitään neuvottelussa.

Puheeksi ottamisen vaikuttavuutta eräs lapsi pohti sanomalla:

”Kyl mun ois varmaan mahollista ottaa se puheeks mut mä luulen ettei siihen ihan kauheesti vois mikään vaikuttaa. ”

Onko niin, että lapsen ei ole omista esteistään johtuen mahdotonta ottaa asiaa puheeksi, vaan että hänellä ei ole kokemusta siitä, että aikuisille puhumisesta olisi mitään hyötyä?

Paikantamalla osallisuuden mahdollisuuden lapsen omaan toimintaan en tarkoita, että lapsi on vastuussa omasta osallisuudestaan, päinvastoin. Tarkoitan sitä, että lapsilla on erilaisia keinoja ja edellytyksiä toteuttaa osallisuutta ja erilaisia mahdollisuuksia esimerkiksi luottamukseen aikuista kohtaan. Millaisia kokemuksia lapsella on siitä, kannattaako aikuisille puhua ja onko omien mielipiteiden kertomisesta enemmän hyötyä vai haittaa? Lapsella voi olla konkreettisia vaikeuksia itsensä ilmaisussa ja asioiden käsittelyssä ja ymmärtämisessä. Millainen on huostaan otetun ja sijoitetun lapsen oma toimintakenttä osallisuuden näkökulmasta? Onko se täynnä varjoja vai mahdollisuuksia?

6.1.2. Osallisuuden mahdollisuudet lapsen arkiympäristössä

Toinen paikannus on *lapsen arkiympäristö*; se sijaishuollon yksikkö tai laitos, johon hänet on sijoitettu. Millaisia edellytyksiä ja mahdollisuuksia laitoksen toiminnassa ja rakenteissa on osallisuuden mahdollistamiseksi? Kuinka tiiviisti lapset ovat mukana laitoksen arjen päätöksissä? Kuinka aktiivisesti työntekijät osallistavat lasta tämän omissa asioissa, ja onko lapsen osallisuus lähtökohtainen arvo toiminnassa? On kyse rakenteista, asenteista ja käytännöistä. Onko osallisuus arjessa mahdollista?

Lapset kuvasivat mukana oloaan arjen päätöksen teossa seuraavasti:

” Et kyl se tieto kulkee tai et ne pitää huolen et mä tiedän ”

” ...meidän kodin kaikki aikuiset kokoontuu ja sit me ollaan ite mukana siinä kans... ”

” Noo, kotiintuloajat ainakin on tosa, kotikokouksessa. ”

” No meillon semmonen kotitiimi kotona, mis ollaan me lapset ja sit meidän tiimi... ”

Lapset tiesivät päätöksenteon rakenteellisista kohdista, missä asioista sovitaan ja keskustellaan. Näissä esimerkeissä lapset kuvasivat itsensä sisään ja mukaan päätöksen tekoon. Lapset kuvasivat olevansa läsnä keskustelussa aikuisten ja kodin tiimin jäsenten

kanssa kotikokouksessa. Eräs lapsista kuvasi saavansa riittävästi tietoa ja ilmaisi luottamuksensa siihen, että aikuiset pitävät hänet ajan tasalla.

Myös toisenlaisia kokemuksia oli siitä, kuinka lapsi oli jäänyt päätöksenteon ulkopuolelle.

”Mullekki tehtiin vaan sellanen paperi kun mä muutin tohon itsenäistymisasuntoon, et ne (säännöt) on niinku nämä. Et joko mä pistin nimen siihen paperiin ja muutin, tai sit en pistäny enkä muuttanu. Et se oli niinku siin selvää.”

”No saan mä jotain päättää mut aika vähä. Et saanhan mä ehdottaa mut aika vähän.”

Lapset kuvaavat kommentteissaan vaihtoehtojen vähyyttä ja kokemusta rajallisista vaikutusmahdollisuuksista omissa asioissaan. Lapsi joko suostuu aikuisen ehtoihin tai ei, mutta ei koe olevansa mukana neuvottelemassa asioista. Toinen lapsi näkee päätösvaltansa rajallisena eikä koe, että asioiden ehdottamisella on siihen vaikutusta.

Kahden tai useamman erilaisen laitossympäristön vertailu osallisuuden mahdollisuuksien näkökulmasta olisi kiinnostavaa. Lyhyesti voi todeta, että tutkimukseen osallistuneiden laitosten käytännöissä on suuria eroja, jo niiden tarjoamien hoitomuotojenkin vuoksi. Aapeluskotien yksiköt edustavat perinteistä nuoriso- tai lastenkotimallia ja heillä on varsin pitkäaikainen, hyvin koulutettu henkilöstö, joka työskentelee kolmivuorossa. SOS-lapsikylien toimintamalli on ammatillista perhehoitoa, jota toteutetaan lapsikylän alueella sijaitsevilla kodeilla. Kodissa asuu vanhempi tai vanhemmat yhdessä lasten kanssa. Lapsikylävanhempien tukena työskentelee kylän muu henkilökunta, ja jokaiselle kodille on nimetty oma ohjaaja ja lomittaja, joka sijaistaa lapsikylävanhempaa tämän vapaapäivien aikana. Jo näissä kahdessa erilaisessa sijaishuollon yksikössä on nähtävissä erilaisia rakenteellisia eroja osallisuuden mahdollisuuksien ja haasteiden suhteen. Olennaista on kuitenkin mielestäni se, kuinka osallisuus tapahtuu yksilötasolla, vuorovaikutuksessa.

Kaikista rakenteellisista valmiuksista ja oletuksista huolimatta osallisuus todentuu siinä hetkessä, jossa lapsi on vuorovaikutuksessa häntä arjessa hoitavan ja kasvattavan aikuisen kanssa. Lasten kuvaukset vahvistavat käsitystäni siitä, että osallisuus paikantuu kohtaamiseen ja kuuntelemiseen, aitoon läsnäoloon. Hyvät käytännöt ja rakenteet tukevat osallisuutta ja luovat sille mahdollisuuksia. Voi myös pohtia, minkä verran niillä on vaikutusta ilmapiiriin ja asenteisiin, joilla aikuiset luovat mahdollisuuksia osallisuuden toteutumiselle. Ne yksinään eivät kuitenkaan takaa sitä, että lapsi kokee olevansa osallinen omissa asioissaan.

6.1.3. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän toiminta, asenteet ja valmiudet

Kolmas lapsen osallisuuden mahdollisuuksien paikannus on *lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän toiminta, asenteet ja valmiudet*. Onko sosiaalityöntekijän työn perusta lapsen osallisuus ja mukanaolo omissa asioissaan? Vai onko osallisuus lain pykälä, joka täytetään? Kuinka paljon sosiaalityöntekijä varaa aikaa lapsen tapaamista varten, kuinka tiivistä yhteyttä hän pitää lapseen ja laitokseen? Sosiaalityöntekijän toimintaa määrittelevät myös hänen toimintaympäristönsä, asiakasmäärät jne. Kuinka paljon on mahdollisuuksia käyttää aikaa lapsen tapaamiseen? Viime kädessä kuitenkin väitän, että kyse on asenteesta ja sen määrittelystä, kuinka tärkeänä esimerkiksi lapsen kahdenkeskistä tapaamista pidetään tai sitä, että lapsi voi olla halutessaan yhteydessään sosiaalityöntekijään.

Lapset kuvasivat kokemuksiaan vuorovaikutuksesta oman sosiaalityöntekijänsä kanssa:

”Se oli ehkä tyyltiin et se halus tutustua muhun ja sit me juteltiin jonku kerran tai sen kerran, mut ei me muuten koskaan tavata ennen sitä (asiakassuunnitelmaneuvoittelua).”

”Joo ja joskus se tulee ihan vaan tai on tullu kysymään vaan et ihan et miten menee.”

”Joo tavataan. Tai jos haluaa, ei oo sit pakko.”

”Mulla on ollu aika monta sosiaalityöntekijää ja se on musta paras.”

”En kauheesti puhunut, en tykännyt yhtään siitä sosiaalityöntekijästä”

Lasten kertomuksissa näyttäytyivät valinnan mahdollisuudet siinä, haluavatko he tavata sosiaalityöntekijää vai ei. Automaattinen käytäntö ei vaikuta olevan se, että sosiaalityöntekijä aina pyrki tapaamaan lasta ennen asiakassuunnitelmaa kahden kesken. Lapset luovat käsityksiään sosiaalityöntekijästä ja useammassa eri yhteydessä eri lapset mainitsivat, etteivät halua puhua sosiaalityöntekijälle, koska eivät pidä tästä. Kuvauksessa parhaasta sosiaalityöntekijästään lapsi ei osannut kuitenkaan eritellä, miksi koki sosiaalityöntekijän toiminnan hyvänä.

Alla olevassa lainauksessa kysyn lapselta, onko hänellä sellainen olo, että hänen sosiaalityöntekijällään on riittävästi tietoa siitä, mitä lapsi ajattelee ja toivoo.

L: *No, öö. Emmä oo koskaan sanonut mitään sellaista.*

H: *Niin, et kun sä näät sitä...(sosiaalityöntekijän nimi poistettu)... niin sä et kauheesti juttele tai kerro sun ajatuksista tai toiveista tai mitä sä haluaisit?*

L: *Me puhutaan jotain vaan et miten koulu on mennyt ja tälle.*

H: *Jos sulla olis joku asia mitä sä ihan erityisesti toivoisit niin osaisikö sanoa sille tai luuleksä että sun ois mahdollista ottaa se vaikka puheeksi?*

L: *Kyllä mun ois varmaan mahdollista ottaa se puheeksi mut mä luulen ettei siihen ihan kauheesti vois mikään vaikuttaa.*

Lapsi on aiemmin kuvannut luottamustaan sosiaalityöntekijän toimintaan hänen asioissaan. Se ei kuitenkaan näytä vaikuttavan siihen, minkä verran lapsi puhuu omista asioistaan tai toiveistaan sosiaalityöntekijälle tai kuinka paljon hän luottaa omiin vaikutusmahdollisuuksiinsa.

Sosiaalityöntekijän näkökulmasta voin kyseenalaistaa sitä, asetanko liian suuren merkityksen sosiaalityöntekijän työskentelylle tai vuorovaikutukselle lapsen ja sosiaalityöntekijän välillä. Tutkimuksen palautekeskusteluissa molempien laitosten aikuisten ja toisen laitoksen lasten kanssa minulle välittyi erilaisia odotuksia ja näkemyksiä sosiaalityöntekijän roolista lapsen asiakkuudessa. Laitoksen henkilökunnan näkökulmasta sosiaalityöntekijä saatetaan kokea joko liian etäisenä, eikä häntä tavoiteta aina riittävän hyvin tarvittaessa. Laitoksen aikuiset saattavat kokea jäävänsä liian yksin lapsen asioissa ja päätöksenteossa. Lasten näkökulmasta ongelmallisena ja jopa asiakkuutta loukkaavana saatetaan kokea kuntien henkilöstön vaihtuvuus ja yhteistyön alkaminen aina uudestaan alusta. Myös lapset kuvasivat haastatteluissa sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuutta. Toisaalta useammalla haastateltavalla oli kokemus myös vain yhdestä ainoasta sosiaalityöntekijästä lastensuojeluasiakkuutensa aikana. Pitkä asiakkuussuhde ei automaattisesti taannut sekään toimivaa yhteistyötä, ainakaan lasten kuvausten perusteella.

Toinen, täysin vastakkainen näkemys sosiaalityöntekijän roolista tuli esiin palautekeskustelussa laitoksessa, jossa paikan päällä työskentelee laitoksen oma sosiaalityöntekijä. Lapset sekoittivat kuvauksissaan usein laitoksen sosiaalityöntekijän ja kotikuntansa sosiaalityöntekijöiden roolit keskenään. Ongelmaton asia ei ollut myöskään laitoksen henkilökunnalle. Heillä oli vaikeuksia mieltää lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän roolia ja merkitystä, jopa tarpeellisuutta. Kunnan sosiaalityöntekijän toimintaa kritisoitiin palautekeskustelussa hämmentäväksi ja miellettiin, ettei sosiaalityöntekijä ollut aina perillä lapsen arjesta ja hänellä oli kuitenkin iso päätösvalta

lapsen asioissa. Jäin pohtimaan sitä, kuinka arjessa toteutuu Laitisen ja Kemppaisen (2010, 166) näkemys siitä, että lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on vastuu asiakasprosessin kokonaisuudesta. Lastensuojelulaki § 24(2007/ 417) edellyttää, että lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä virkansa puolesta valvoo lapsen edun toteutumista ja avustaa lasta tämän puhevallan käytössä. Lasta on tavattava riittävän usein henkilökohtaisesti (§26). Tosiasia kuitenkin on, että sosiaalityöntekijällä on vastuu lapsen hyvinvoinnista eikä viime sijaista virkavastuuta voi delegoida sijaishuoltoyksikön henkilökunnalle.

6.2. Millaiset tekijät tukevat lapsen osallisuutta?

Lapsen osallisuuden mahdollisuudet paikantuivat siis erilaisiin vuorovaikutussuhteisiin ja eri tahojen käytäntöihin. Avaan paikannuksia vielä alla olevan kaavion avulla. Ulkokehälle lisäksi lapsen aseman yhteiskunnassa yleisesti, käsityksen lapsuudesta ja lapsesta. Liitän yhteiskunnalliseen ulottuvuuteen olennaisena lainsäädännön, joka säätelee lapsen asemaa ja oikeuksia. Seuraavalla kehällä mutta edelleen hieman kauempana lapsen arjesta on huostaan otetun ja sijoitetun lapsen sosiaalityöntekijä ja hänen toimintansa.

Sosiaalityöntekijän ja lapsen välisellä kehällä on lapsen arkiympäristö, sijaishuollon yksikkö tai sijaisperhe, jossa lapsi elää. Ajattelen, että ihannetapauksessa lapsen arkiympäristö mahdollistaa jatkuvan osallisuuden arjen tilanteissa sekä myös ylläpitää lapsen ja tämän asioista vastaavan sosiaalityöntekijän välistä asiakassuhdetta ja tukee sitä. Osallisuus on läsnä käytännöissä, ja lapsen asiakkuutta tuetaan tietoisesti. Laitoksen henkilökunta voi toimia lapsen edun valvojana ja esimerkiksi vaatia sosiaalityöntekijää tapaamaan lasta, tai tukea lapsen yhteydenottoja omaan sosiaalityöntekijän suuntaan. Toisaalta laitoksen henkilökunta voi pahimmillaan pyrkiä estämään lapsen yhteydenottoa omaan sosiaalityöntekijään esimerkiksi kieltäytymällä antamasta sosiaalityöntekijän yhteystietoja.

1. Kaavio lapsen osallisuuden paikannuksista.

Kaaviossa osallisuuden ydin paikantuu lapsen omaan kokemukseen ja toimintaan. Kuten myöhemmissäkin lasten kuvauksissa ilmenee, kokemus osallisuudesta ei ole aina suhteessa ympäristön niitä tarjoaviin mahdollisuuksiin. Olennaista on lapsen kokemus siitä, tuleeko hän kuulluksi ja nähdyksi omissa asioissaan. Johanna Kiili (2013) kirjoittaa, että lasten osallistuminen on ensisijaisesti vuorovaikutusta. Vuorovaikutus tapahtuu aina suhteessa toiseen ihmiseen ja sen onnistumiseen vaikuttavat myös monet ulkoiset ja rakenteelliset seikat. Millaisia keinoja lastensuojelussa ja sijaishuollossa on tukea vuorovaikutusta lapsen ja aikuisen välillä?

Väitöstutkimuksessaan (2006, 84 -94) Johanna Kiili nimeää lapsen osallisuutta tukeviksi voimavaroiksi kulttuuriset, materiaaliset, sosiaaliset ja inhimilliset voimavarat. Osallisuutta estäviksi ja edistäviksi rakenteiksi hän mainitsee lasten ja aikuisten erilaiset voimavarat ja jo rakenteellisesti erilaisen pääsyn niihin. On kyse vallasta, valtasuhteista ja sosiaalisista suhteista. Kiilin tutkimus tarkastelee koulumaailmaa, mutta sovellan samaa ajatusta hierarkkiseen lastensuojelun laitosmaailmaan. Aikuisten valta-asemasta käsin pystyy joko edistämään tai estämään lapsen osallisuuden toteutumista. Voimavarat eivät jakaudu tasaisesti lastensuojelussa, vaan aikuisilla on pääsy suurempaan valta-asemaan ja esimerkiksi sosiaaliin ja materiaaliin voimavaroihin. Siksi on tärkeää, että aikuiset käyttävät valtaansa edistääkseen lapsen vaikutusmahdollisuuksien ja osallisuutta.

Lasten kuvauksissa tuli esiin erilaisia rakenteita, joilla sijaishuoltoyksikössä oli pyritty lisäämään lapsen osallisuuden mahdollisuuksia. Lapset mainitsivat kotikokoukset ja kotitiimit, joissa he yhdessä aikuisten kanssa keskustelivat esimerkiksi säännöistä ja pyrkivät löytämään yhteisiä ratkaisuja. Osa lapsista koki keskustelutilanteet näennäisinä ja että aikuiset olivat jo etukäteen päättäneet asiat. Lapset kokivat myös, ettei heitä kuunneltu, vaikka rakenteellisesti kuulluksi tulemisen mahdollisuuksia ja kohtia oli heidän arjessaan. Toisaalta lapset eivät odottaneet, että asiat olisivat aina menneet heidän tahtonsa mukaisesti ja että se olisi ollut osoitus osallisuuden toteutumisesta.

Sijaishuollon yksikössä, jossa osallisuutta lisäämään tarkoitettuja rakenteita oli enemmän, lapset olivat myös kriittisempiä oman osallisuutensa toteutumisen suhteen. Sijaishuollon yksikössä, jossa lapset eivät kuvanneet rakenteellisia osallisuuden mahdollisuuksia, lapset toisaalta eivät osanneet kritisoida oman osallisuutensa toteutumista, mutta kuvauksiensa pohjalta he jäivät ulkojäseniksi omaan lastensuojeluasiakkuuteensa. Siinä sijaishuollon yksikössä, jossa lapsia oli pyritty osallistamaan enemmän rakenteellisesti, lapsilla oli tiedossa myös keinoja valvoa omaa etuaan. Lapset esimerkiksi saattoivat olla tarvittaessa yhteydessä sijaishuoltopaikkansa taustajärjestön ylimpään johtoon heidän ollessaan tyytymättömiä omiin osallisuuden mahdollisuuksiinsa.

Eniten jäin pohtimaan kuitenkin yksittäisen lapsen kuvausta siitä, kuinka kukaan ei kuuntele häntä. Lapsen ratkaisuehdotus tilanteeseen oli, että aikuiset kuuntelisivat paremmin ja selittäisivät enemmän asioita lapselle. Mielestäni ehdotus on hyvin kohtuullinen ja toteutettavissa oleva. Tiedon antaminen ja saaminen on osallisuuden alin toteutumismuoto Thomasin (2002) mukaan. Ellei mitään muuta vaikutusmahdollisuutta lapselle ole tarjottavissa, on aikuisen keskusteltava lapsen kanssa, kuultava lapsen kokemusta ja selitettävä, mitä tapahtuu ja miksi.

Aiemmin johdantoluvussa viittasin hollantilaiseen tutkimukseen, jota on tehty lasten ja nuorten parissa niin kansalaisnäkökulmasta kuin lastensuojelun kehittämistä jo vuodesta 1989 alkaen. Lasten antaman laatuluokituksen mukaan lastensuojelu on toimivaa silloin, kun lapsilla on puheoikeus, lapset saavat tietoa, lapset ovat yhteydessä muihin, lapsia kohdellaan hyvin ja lapsia suojellaan. (Van Beek & Meerdink 2009, 197 - 199) Tutkimustulosten perusteella WESP - niminen järjestö kouluttaa ammattilaisia tehokkaampaan lasten

kuunteluun ja kritisoi työntekijöitä valikoivasta kuuntelusta. Heidän tutkimustulostensa mukaan aikuiset puhuvat itse liikaa, välttelevät vaikeita aiheita ja keskittyvät liiaksi ongelmanratkaisuun sen sijaan, että kuuntelisivat avoimin mielin, mitä lapsilla on kerrottavana tunteistaan, ajatuksistaan ja kokemuksistaan. Ammattilaiset eivät myöskään ole valmiita muuttamaan omaa toimintaansa sen mukaan, mitä lapset kertovat ja toivovat. (Mt. 200 – 203.)

Lasten kuvaukset niistä tilanteista, joissa he eivät kokeneet tulevansa kuulluksi, olivat samankaltaisia hollantilaislasten kokemusten kanssa. Saman ilmiön tunnistin myös omassa kuuntelussani haastatteluiden aikana. Lapsen kertoma herättää aikuisen päässä jo välittömästi pohdintaa ja kehittämisideoita, kriittisyyttä omaa työtä kohtaan jne. Kuitenkin lapsi vuorovaikutustilanteessa odottaa tulevansa kuulluksi, ei aikuisen vastauksia tai ratkaisuyrityksiä.

6.3. Erilaiset asiakkuuskuvaukset

Haastateltujen lasten kokemukset osallisuudesta olivat hyvin erilaisia ja vaihtelevia. Lapset kuvasivat vaikutusmahdollisuuksiaan eri asioissa ja tilanteissa. Lapset saivat vaikuttaa omaan vapaa-aikaansa, harrastuksiinsa, vanhempien ja muiden läheisten tapaamiseen jne. Osa lapsista kuvasi laajoja vaikuttamisen mahdollisuuksia lähes kaikissa heitä koskevissa asioissa, osa taas syvää ulkopuolisuutta omassa lastensuojeluasiakkuudessaan ja heitä itseään koskevassa päätöksenteossa. Seuraavaksi tarkastelen tarkemmin lasten kuvauksia omasta asiakkuudestaan. Analyysivaiheen pohjalta päädyin kolmijakoiseen luokitteluun lasten asiakkuuskuvauksista.

6.3.1. Asiakkuutensa ulkojäsenet

Lapset, jotka kuvasivat ulkopuolisuutta omassa lastensuojeluasiakkuudessaan ja lastensuojeluprosessissaan, nimesin ulkojäseniksi omassa asiakkuudessaan. Heidän kertomuksissaan toistui ulkopuolisuus omia asioita koskevassa päätöksenteossa. Lapset kuvasivat päätöksenteon heille olennaisia kohtia muualla päätetyiksi tai ilmoitusluonteisiksi:

”...niin sit tuli päätös että mä muutan tänne.”

”...ja sit sossulta tuli päätös et mä en saa lähtee.”

Lapset eivät kuvanneet vuorovaikutusta oman sosiaalityöntekijänsä kanssa. Valta lapsen asioissa toteutui arjen päätöksenteossa laitoksessa, ja keskustelut käytiin laitoksen henkilökunnan kanssa. Mikäli henkilökunta ei voinut päättää asiasta, lasta pyydettiin ottamaan asia esille asiakassuunnitelmanneuvottelussa.

”..jos vaan mä kysyn niilt jotain ja ne sanoo ettei voi vastata, pitää kysyy silt sosiaalityöntekijältä.”

Lapset eivät tavanneet sosiaalityöntekijää ennen asiakassuunnitelmanneuvottelua tai olleet muilla tavoin yhteydessä häneen. Lapset kuvasivat asiakassuunnitelmatilanteita joko neutraaleina tai negatiivisina tilanteina.

”...noo emmä tiä emmä tykkää mun sossusta hirveesti niin emmä niistä sillee tykkää.”

”...en kauheesti puhu niissä, en tykkää yhtään mun sosiaalityöntekijästä.”

Vuorovaikutuksen toimivuus tai merkitys ei kuitenkaan ainakaan yhden lapsen mielessä liittynyt siihen, pitikö hän sosiaalityöntekijästään vai ei.

”H: Jos sä tulisit paremmin toimeen (oman sosiaalityöntekijän kanssa) niin haluaisikses enemmän jutella sun asioista?”

L: No emmä usko? Emmä tiä mistä sen kans pitäis puhua muusta kuin siitä just mistä se päättää, joistain asioista kun noi ei voi päättää?”

Lasten kuvauksissa kulkevat teemoina laitoksen säännöt, asioista päättäminen arjessa, jonkinlainen mustavalkoinen ajattelu sallituista ja kielletyistä asioista. Lapset eivät kuvanneet laitoksen käytännöissä mukana olevia rakenteita, jotka olisivat vahvistaneet heidän mahdollisuuksiaan osallistua päätöksentekoon. Laitoksessa saamansa rajat he tulkitsivat kuitenkin välittämiseksi heidän hyvinvoinnistaan, vaikka toisaalta he kritisoiivat yksittäisiä sääntöjä.

”...No on se sillee ihan kivaa että on kuitenkin ihan tiukkaa, et tulee ainaski sellanen olo et vähä välitetään ja sillee, ettei oo ihan vapaata.”

Lapset kuvasivat laitosta kotinaan ja kokivat tulevansa hyvin toimeen ohjaajien kanssa. Lasten kuvaukset lastensuojeluasiakkuudestaan tulivat näkyviksi laitoksen käytännöissä, arjen tasolla. Laitoksen henkilökunta asioi sosiaalityöntekijän kanssa, ei lapsi itse. Myöskään sosiaalityöntekijät eivät näyttäneet aktiivisena lapsen suhteen. Sosiaalityöntekijän rooliksi lapsen elämässä jäi olla etäinen päätösaunomaatti, josta lapsi ei myöskään pitänyt. Laitoksen henkilökunta kävi keskustelua lapsen kanssa tämän asioista ja niihin liittyvistä päätöksistä. Laitoksen käytännöissä ei korostunut erityisesti lasta osallistava toiminta: lapset eivät kuvanneet esimerkiksi nuorten palavereita tai muita rakenteellisia menetelmiä.

6.3.2. Lapset, jotka eivät tule kuulluiksi

Aineiston suurin ryhmä (kolme lasta) koostui lapsista, jotka kuvasivat kyllä asiakkuudessaan kuulemisen ja osallisuuden kohtia ja mahdollisuuksia, mutta eivät niistä huolimatta kokeneet tulevansa aidosti kuulluiksi.

”...No meillon semmonen kotitiimi kotona, mis ollaan me lapset ja sit meidän tiimi, mut ei me silti paljo saada vaikuttaa mihinkään vaik ne kyselee kaikkii mielipiteit ja mut niillon jo vähän valmiiks ne vastaukset.”

”..niin sit se ei koskaan kuuntele mua ja sit se vaan puhuu päälle, sanoo et ei nyt jutella tästä, ei sillee kuuntele paljoo.”

”...no et niitten pitäis vähän kuunnella enemmän....niitten kaikkien.”

”...yleensä mä sit sanon vain et ihan sama. Kun ne on jo sit tehny periaatteessa päätöksen niinku. Et multa periaatteessa kysytään turhaan.”

Lapset kuvasivat kertomuksissaan erilaisia käytännön mahdollisuuksia osallistumiseen omia asioitaan koskevaan päätöksentekoon. Heillä oli valinnan mahdollisuuksia, päätösvaltaa joissakin itseään koskevissa asioissa, ja heidän arjessaan oli laitoksen käytäntöjä, joilla pyrittiin lisäämään lapsen osallisuutta omissa asioissaan. Samalla lapset kuitenkin kuvasivat kokemuksiaan siitä, että asioista on jo tehty päätös ja että lapsen mielipiteen kysyminen on näennäistä tai ettei aikuinen pysähdy kuuntelemaan, mitä lapsi haluaa sanoa. Lasten

kokemukset liittyivät usein vuorovaikutukseen laitoksen henkilökunnan kanssa. Oman sosiaalityöntekijän roolia lapset kuvasivat etäiseksi, eivätkä he muistaneet esimerkiksi sosiaalityöntekijänsä nimeä. Lapset saattoivat sekoittaa laitoksen henkilökunnan ja oman sosiaalityöntekijän roolit ja tehtävät. Toisaalta lapsella saattoi olla myös myönteinen käsitys omasta sosiaalityöntekijästä ja toive siitä, että sosiaalityöntekijä kävisi useammin tapaamassa lasta.

Lasten kuvauksissa nousee esiin kokemus siitä, ettei tule kuulluksi tai vakavasti otetuksi, jopa syvä yksin jäämisen kokemus suhteessa aikuisiin. Lapsi saattaa myös kokea, että mielipiteensä kertomisesta on vain haittaa ja jos kyseenalaistaa asioita, siitä on ikäviä seurauksia. Osallisuutta lisäävät käytännöt laitoksen arjessa eivät ainakaan lasten kertoman perusteella lisää automaattisesti lapsen kokemusta omasta osallisuudestaan. Vaikka lapsen asioissa noudatettaisiin hyviä käytäntöjä osallisuuden mahdollistamiseksi, lapsen kokemus saattaa kuitenkin olla toinen.

6.3.3. Asiakkuudessaan osalliset

Aineistosta nousee esiin myös lasten kuvauksia siitä, kuinka he kokevat olevansa osallisia omissa lastensuojeluasiakkuuteen liittyvissä asioissaan ja pystyvänsä vaikuttamaan niihin.

”No mun mielestä me oikeestaan saadaan vaikuttaa oikeesti kaikkiin asioihin et ei oo oikeestaan semmosta mihin vois enempää vaikuttaa.. ”

”...kaikki aikuiset kokoontuu ja sit me ollaan mukana siin kans...yleensä päästään jonkinlaiseen kompromissiin.”

”...no ne on semmosia tilanteita että siellä otetaan huomioon munki mielipiteet ja siellä keskustellaan kaikista asioista...”

”...ja joskus sillä on merkitystäki, sillä mielipiteellä, että se on semmonen fifti-fifti-tilanne.”

Lapset kuvaavat itsensä sisälle päättämisen prosesseihin, joissa heidän mielipiteellään on vaikutusta lopputulokseen. Lasten kuvaukset muistuttavat Pohjolan määritelmää kumppanuudesta ja asiantuntijuudesta; lasten kertoma tieto on tärkeää, ja sillä on vaikutusta lopputulokseen. Lopputulos on jonkinlainen kompromissi, jonka neuvottelemisessa lapsi on ollut mukana. Osallisuuttaan kuvaavat lapset kiistävät osallisuuden tarkoittavan sitä, että lapsi

saa päättää itsenäisesti kaikista asioistaan, vaan mieltävät sen mukana oloksi päätösprosessissa.

Yhteisesti kaikista asiakkuuden alalajeista ja lasten kuvauksista täytyy todeta, että lasten antamat arvosanat ja kuvaukset eivät näytä olevan aina linjassa osallisuuden mahdollisuuksien kanssa. Lapsi saattaa arvioida osallisuutensa mahdollisuudet esimerkiksi arvosanalla 8, mutta lapsen kuvauksissa ei tule esiin erityisiä kohtia asiakasprosessissa, missä osallisuuden toteutuminen näyttäytyisi. Toinen lapsi kokee osallisuuden olevan arvosana 4 eli täysin puutteellinen. Kuitenkin hän kuvaa jonkinlaisia osallisuuden rakenteita ja oman valinnan mahdollisuuksia ympärillään. Tämä liittyy mielestäni käsitteelliseenkin rajaukseen siitä, että osallisuus on syvempi ja kokemuksellisempi tila kuin osallistuminen. Osallisuus on kokemusta mukana olosta, kuulluksi tulemisesta ja tunnetta siitä, että voi vaikuttaa omiin asioihin. Siksi osallisuus ei näytä aina toteutuvan, vaikka ympäristö tarjoaisi siihen paljon teknisiä ja rakenteellisia mahdollisuuksia.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Olen lähtenyt tutkielmani tekemiseen sekä käytännön realiteeteista ja kysymyksistä, että teoreettisesta viitekehystä ja ideologiasta. Aukottomasti niitä voi olla vaikeaa yhdistää. Haluan kuitenkin olla kysymässä tarvittavia kysymyksiä siihen suuntaan, että olisi mahdollista tehdä laadukasta lastensuojelutyötä, jossa asiakkaan osallisuus ja toimijuus ovat itsestäänselvyys ja tosiasia, eivät pelkkä rasti kuulemispöytäkirjassa. Tämän tutkielman tavoitteena on ollut tavoittaa niitä kohtia, missä lapset eivät parhaalla mahdollisella tavalla tule kuulluksi omassa lastensuojeluasiakkuudessaan ja pyrkiä löytämään myös ammattilaisille uusia ajatuksia siitä, kuinka lisätä lapsen osallisuutta ja hyvää vuorovaikutusta lapsen kanssa omassa työskentelyssä.

Uusi lapsuusparadigma yhtä aikaa mielestäni näkyy ja ei näy lastensuojelun käytännöissä ja arjessa. Positiivista on se, että sijaishuollossa elää arkeaan lapsia, jotka kokevat voivansa riittävästi vaikuttaa omiin asioihinsa ja mieltävät itsensä osallisiksi ja asiantuntijoiksi omassa lastensuojeluasiakkuudessaan. Osallisuuden on mahdollista toteutua ja olla sosiaalityön lähtökohta ja viitekehys, ei pelkkä menetelmä. Kuitenkin lasten kuvauksissa yhtenä keskeisenä havaintona nousi esiin se, että osallisuus ei aina toteudu, vaikka sille olisi luotu tilaa ja rakenteita. Hyvät käytännötkään eivät takaa lapsen osallisuuden toteutumista, mikäli aitoa vuorovaikutusta ei synny. Rakenteilla ja osallisuutta mahdollistavilla käytännöillä on kuitenkin merkityksensä, sillä ilman niitä on vaara, että lapset jäävät kokonaan asiakkuutensa ulkojäseniksi. Kiinnostava ilmiö oli se, että mielestäni vähiten osalliset lapset eivät osanneet edes kritisoida tilannettaan, kun taas lapset, jotka eivät kuvaustensa mukaan tulleet kuulluiksi vaikka heille oli tarjolla osallisuuden mahdollisuuksia, olivat hyvinkin kriittisiä omien osallisuuden mahdollisuuksiensa suhteen. Tulkitsen ilmiötä niin, että kriittisyyden syntyminen vaatii jonkinlaista uskoa ja kokemusta osallisuudesta. Lapsilla oli myös keinoja viedä asioitaan ja kritiikkiään eteenpäin sijaishuollon yksikössä, jossa osallisuuteen oli kiinnitetty enemmän huomiota.

Entä sitten lapset, joiden tulkitsin jäävän asiakkuutensa ulkojäseniksi? Tarvitseeko lapsen olla yhteydessä ja vuorovaikutuksessa omista asioistaan vastaavan sosiaalityöntekijän kanssa, mikäli lapsi kokee arkensa sujuvan hyvin laitoksessa? Sosiaalityöntekijän on helppo unohtaa lapsi laitokseen, jossa asiat ja arki sujuvat. Sosiaalityöntekijän rooliksi jää silloin vain asiakassuunnitelman päivittäminen ja päätösten tekeminen isommissa asioissa.

Sosiaalityöntekijä saattaa olla myös se ”paha vanhempi”, joka kieltää asioita lapselta ja jonka taakse laitoksen henkilökunta kasvatustyössään voi piiloutua. Ajattelen, että lapsella täytyy olla mahdollisuus kieltäytyä yhteistyöstä ja valita kenelle haluaa asioistaan puhua. Sosiaalityöntekijän täytyy olla kuitenkin saatavilla ja seurata vähintäänkin laitoksen toimintaa sekä toistuvasti tarjota lapselle mahdollisuutta suurempaan osallisuuteen ja vuorovaikutukseen.

Sosiaalityöntekijän valtaa ja vastuuta lapsen asioissa ei voi delegoida laitokselle. Erityisesti silloin, kun lasta kohdellaan kaltoin laitoksessa tai hänen oikeuksiaan poljetaan, on äärimmäisen tärkeää, että lapsi tietää voivansa olla yhteydessä omaan sosiaalityöntekijäänsä. Sijaishuollon todellisuutta on tutkimusten mukaan kuitenkin myös lasten kaltoin kohtelu, miltä ei pidä ummistaa silmiään. Lapsi voi valita osallisuuden asteen, aikuinen ei voi. Samat osallisuuden mahdollisuudet on tarjottava kaikille. Sijaishuoltoa on myös kehitettävä niin, että sijaishuollon yksiköillä on osallisuutta mahdollistavia käytäntöjä ja rakenteita. Ennen kaikkea lapsen osallisuus on otettava vakavasti arvojen sekä asenteiden tasolla ja lasten kanssa työskentelevien aikuisten on pohdittava omia käsityksiään ja toimintatapojaan.

Tutkielmani lähtökohta nousee käytännön työstä lastensuojelussa ja sen tuottamiin kysymyksiin. Kuinka vahvistaa lasta osallisuudessaan? Kuinka lisätä mahdollisuuksia lapsen osallisuudelle? Mikä on suojelun ja osallisuuden suhde? Arjessa näen niitä tilanteita, joissa lapsi tarvitsee suojelua myös omalta itseltään ja käytökseltään. Vaikka tunnistan itsessäni vahvana lapsen toimijuusajattelun ja uuden lapsikäsitäysparadigman, joudun usein toimimaan vastoin lapsen toivetta tai tahtoa työssäni. Ehkä olennainen kysymys onkin, mikä on kussakin tilanteessa se suurin mahdollinen potentiaali, missä lapsi voi toteuttaa autonomiaansa. Minimitavoitteena on, että lapsi saa kaiken mahdollisen tiedon ja saa kertoa oman näkemyksensä asioista.

Verratessani tämän tutkielman tuloksia aiempiin tutkimustuloksiin huomioni kiinnittyi seuraaviin lasten kokemuksiin aikuisten toiminnasta. Hollantilaisessa tutkimuksessa lapset kuvasivat aikuisten puhuvan itse liikaa ja keskittyvän ongelmanratkaisuun lapsen kuuntelemisen sijaan (Van Beek & Meerdink, 2009, 197 - 199). Toimivan vuorovaikutuksen edellytys on hyvä kuunteleminen. Lapset kokevat aikuisten kuuntelevan heitä huonosti ja asioiden olevan jo ennalta päätettyjä. Silloin osallisuuspuhe jää näennäiseksi eikä todelliselle osallisuudelle ole tilaa. Jollain tavalla on lohdullista, että lapsen osallisuus mahdollistuu siinä

hetkessä, kun aikuinen pysähtyy oikeasti kuuntelemaan lasta ja antaa tilan lapsen kertomalle tiedolle omista asioistaan. Osallisuus toteutuakseen ei vaadi mitään ihmeellisiä konsteja tai kalliita erityiskoulutuksia, vaan se on kiinni aikuisen asenteista, tahdosta ja kyvystä kuulla ja kuunnella lasta. Osallisuuden mahdollisuus on läsnä jokaisessa kohtaamisessa ja vuorovaikutustilanteessa lapsen kanssa.

Toisessa selvityksessä ne nuoret, jotka kokivat voivansa vaikuttaa asioihinsa, olivat pitkään olleet saman sosiaalityöntekijän asiakkaina tai heidän sijaishuoltopaikkansa tuki nuoren mahdollisuuksia osallisuuteen (Vario, Barkman, Kiili, Nikkanen, Oranen & Tervo 2012, 33). Paitsi aikuisten työskentelyyn, asenteisiin ja kykyyn kuunnella ja asettua lapsen rinnalle, täytyy kiinnittää huomiota myös sijaishuollon yksiköiden käytäntöihin ja kunnallisen lastensuojelun laatuun. Sosiaalityöntekijöiden liiallinen vaihtuvuus on asiakkuuden näkökulmasta massiivinen ongelma. Myös liialliset asiakasmäärät estävät lapsen osallisuuden mahdollisuuksia. Elleivät käsitteet ja käsitykset siirry ruohonjuuritasolle, asenteisiin ja resursseihin, se jää korupuheiksi ja kauniiksi ajatuksiksi. Paraskaan tahto ei riitä, ellei sosiaalityön tekemiseen ole riittävästi aikaa.

Tutkielmani jättää itselleni avoimia kysymyksiä siitä, kuinka edelleen kehittää sosiaalityöntekijöiden toimintaa lapsen osallisuuden mahdollisuuksien lisäämiseksi. Sijaishuoltoa ja sen käytäntöjä tulisi myös edelleen tutkia laajemminkin lapsen osallisuuden ja hoidon vaikuttavuuden näkökulmasta. Minua kiinnostaa myös kiristyvän talouden ja laadukkaan lastensuojelun yhtälö. Paikataanko vain hölmöläisten peittoa, vai onko rohkeutta etsiä uudenlaisia työskentelytapoja? Nuorisososiaalityö on alue, jota on myös tutkittu mielestäni liian vähän. Nuorten osallisuuden ja suojelun allianssin näkökulmasta näkisin ehdottoman tärkeänä lapsia ja nuoria osallistavan tutkimuksen, joka tuottaisi lisää suojelun elementtejä käytännön lastensuojeluun ja sijaishuoltoon. Ehkä tutkimuksen kautta voidaan tavoitella tilannetta, jossa kaikki lapset ja nuoret voisivat olla oman elämänsä asiantuntijoina omassa lastensuojelun asiakkuudessaan. Tällä hetkellä se ei kuitenkaan mielestäni ole vielä todellisuutta. Kaikesta kehittämistyöstä, rakenteellisista malleista osallisuuden lisäämiseksi ja hyvästä tahdosta huolimatta edelleen on vaarana, että lapsi jää oman lastensuojeluasiakkuutensa ulkojäseneksi tai ei tule kuulluksi omissa asioissaan.

Lähteet

Alanen, Leena (2001). Lapsuus yhteiskunnallisena ilmiönä – sosiologia ja sukupolvijärjestys. Teoksessa Sankari Anne & Jyrkämä Jyrki (toim): Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa. Tampere: Vastapaino 161 – 186.

Bardy, Marjatta (toim) (2009). Lastensuojelun ytimissä. Terveyden - ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki: Terveyden - ja hyvinvoinnin laitos

Beresford, Peter & Croft, Suzy (1993). Citizen Involvement. A Practical Guide for Change. Basingstoke: Macmillan.

Blackstock, Cindy: luento Sosiaalityön maailman kongressissa Tukholmassa 10.7.2012.

Eronen, Tuija (2012). Lastenkoti osana elämäntarinaa – narratiivinen tutkimus lastenkodissa asuneiden kertomuksista. Acta Electronica Universitatis Tamperensis : 1183. Linkki: <http://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-8754-5>

Ervast, Sari-Anne & Tulensalo, Hanna (2006). Sosiaalityötä lapsen kanssa. Kokemuksia lapsikeskeisen tilannearvion kehittämisestä. SOCCAn ja Heikki Waris-instituutin julkaisusarja 8/2006.

Eskonen, Inkeri, Korpinen, Johanna & Raitakari, Suvi (2006). Vallan määrittämät lapsi- ja asiantuntijapuhujat: faktaa, selontekoa ja kokemuksia. Teoksessa Forsberg, Hannele, Ritala-Koskinen, Hannele & Törrönen, Maritta (toim): Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleen arviointia. Jyväskylä: PS-kustannus 21 – 44.

Fiedler, Julia & Posch, Christian(toim.) (2009). Yes, they can! Children searching their lives. Germany: Hofmann, Schondorf.

Forsberg, Hannele (1998). Perheen ja lapsen tähden. Etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Forsberg, Hannele, Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (2006). Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleen arviointia. Jyväskylä: PS-kustannus.

Franklin, Bob (toim) (1995) The Handbook of Children's Rights. Comparative Policy and Practice. London and New York: Routledge.

Gretschel, Anu & Kiilakoski, Tomi (toim.) (2012). Demokratiaoppitunti. Lasten ja nuorten kunta 2010-luvun alussa. Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura Julkaisuja 118. Helsinki: Hakapaino.

Heino, Tarja (1997). Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa. Stakes tutkimuksia 77. Helsinki: Stakes.

Hiitola, Johanna (2008). Selvitys vuonna 2006 huostaanotetuista ja sijoitetuista lapsista: Lastensuojelun kehittäminen Tampereella, Tampereen seutukunnassa ja Etelä-Pirkanmaalla – hanke. Stakesin työpapereita 21/2008. Helsinki: Stakes.

Hinton, Rachel (2008). Children's Participation and Good Governance: Limitations of the Theoretical Literature. *International Journal of Children's Rights* 16 (2008) 285 - 300.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2011). Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus.

Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (2009). Tutki ja kirjoita. 15. uudistettu painos. Helsinki: Tammi.

Hotari, Kaisa-Elina, Oranen, Mikko & Pösö, Tarja (2009). Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim). Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus ja Hyvinvoinnin laitos 117 - 132.

Hurtig, Johanna (2006). Lasten tieto sosiaalityön haasteena. Teoksessa Forsberg Hannele, Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta. 2006. Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleen arviointia. Jyväskylä: PS-kustannus 167 - 194.

Hurtig, Johanna (2012). Kysymyksiä lapsitutkimuksesta, Riikka Jokela. 31.1.2012. Yksityinen sähköpostiviesti.

James, Allison & Prout, Alan (toim) (2000). *Constructing and Reconstructing Childhood. Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood*. 2. painos. Great Britain: Falmer Press.

Jahnukainen, Markku (2004). Koulukodissa ja koulukodin jälkeen. Vuosina 1996 ja 2000 valtion koulukodista kotiutettujen jälkiseuranta vuoteen 2002. Aiheita/Stakes 24/2009. Helsinki: Stakes.

John, Mary (2003). Children's Rights and Power. Charging Up for a New Century. London and New York: Jessica Kingsley Publishers.

Kannasoja, Sirpa & Svenlin, Anu-Riina (2011). Osallistumisen ja suojelun yhdistäminen lähtökohdaksi sosiaalityön nuorisotutkimukselle? Teoksessa Pehkonen Aini & Väänänen-Fomin Marja (toim). Sosiaalityön arvot ja etiikka. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 9. Jyväskylä: PS-kustannus.

Kiili, Johanna (2006). Lasten osallistumisen voimavarat. Tutkimus Ipanoiden osallistumisesta. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 283. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Kiili, Johanna (2013). Osallistuminen on ensisijaisesti vuorovaikutusta. Artikkelilapsiasianvaltuutetun verkkosivuilla, osoitteessa:
<http://www.lapsiasia.fi/nyt/puheenvuorot/kirjoitukset/kirjoitus/-/view/1574156> /luettu 2.4.2013.

Kitinoja, Manu (2005). Kujan päässä koulukoti. Tutkimus koulukoteihin sijoitettujen lasten lastensuojeluasiakkuudesta ja kouluhistoriasta. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus ja kehittämiskeskusten tutkimuksia 150. Helsinki: Stakes.

Koisti-Auer, Anna-Liisa (2004). Sukulaissijaisvanhemmuuden profiili. Jyväskylä: Pesäpuu.

Koisti-Auer, Anna-Liisa (2009). Olen sitä mieltä, että... Sos-lapsikylissä ja –nuorisokodissa asuvien lasten ja nuorten mielipiteitä arjesta, osallisuudesta ja oikeuksista. Linkki:
<https://www.soslapsikyyla.fi/lastensuojelu/julkaisut/Documents/Lasten%20ja%20nuorten%20kysely.pdf> / luettu 23.7.2013.

Kouvonen, Petra (2011). Lasten osallistuminen ammatillisten perhekotien käytäntöinä. Teoksessa Satka, Mirja, Alanen, Leena, Harrikari, Timo & Pekkarinen, Elina (toim) (2011). Lapset, nuoret ja muuttuva hallinta. Tampere: Vastapaino. 205 - 241.

Laakso, Riitta (2009). Arjen rutiinit ja yllätykset – etnografia lastenkotityöstä. Acta Electronica Universitatis Tampensis: 876. Linkki: <http://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-7808-6>

Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim) (2010) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki : Gaudeamus.

- Laitinen Merja & Kemppainen Tarja (2010). Asiakkaan arvokas kohtaaminen. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli toim. (2010) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki : Gaudeamus. 138 – 177.
- Larsen, Elisabeth (2011). Help or formality? Children's experience of participation in home-based child welfare cases. A Norwegian example, *Nordic Social Work Research* 1:1, 43 - 60.
- Lehto-Salo, Pirkko (2011). Koulukotisijoitus - nuoren toinen mahdollisuus? Mielenterveyden häiriöiden, oppimisvaikeuksien ja perheongelmien kirjo kehittämishaasteena. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 414. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Lagström Hanna, Pösö Tarja, Rutanen Niina & Vehkalahti Kaisa (2010.) Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka. Nuorisotutkimusverkoston & Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 101. Helsinki: Nuorisotutkimusseura. Nuorisotutkimusverkosto.
- McCutcheon, Maggie (2009). Change for Children: Are adults ready for the challenges presented by childrens' participation in public decision making? Teoksessa Fiedler, Julia & Posch, Christian(toim.): Yes, they can! Children researching their lives. Germany: Hofmann, Schondorf 170 - 178.
- Metsämuuronen, Jari (2005). Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä. 3. laitos. Jyväskylä: International Methelp KY.
- Muukkonen, Tiina toim. (2008). Suunnitelmallinen sosiaalityö lapsen kanssa. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCAn ja Heikki Waris-instituutin julkaisusarja nro 17, 2008.
- Männikkö Paula toim. (2009). Sijaishuollon peruspilarit. Osallistujan käsikirja. 2. uudistettu painos. Jyväskylä: Pesäpuu.
- Möller, Sointu (2004). Sattumista suunnitelmallisuuteen. Lapsen elämäntilanteen kartoitus lastensuojelussa. Jyväskylä: Pesäpuu.
- Möller, Sointu (2005). Arvioista sanoisin. Tutkimus lastensuojelun asiakkuuden alkuvaiheeseen liittyvän arvioinnin mallintamisesta. Jyväskylä: Pesäpuu.
- Möller, Sointu & Nikkanen, Marko (2009). Lastenkoti minun mielestäni. Pelastakaa lapset ry:n julkaisusarja nro 11. Forssa: Pelastakaa Lapset.

Oranen, Mikko (2007). Mitä mieltä? Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä. Lastensuojelun kehittämisohjelman osaraportti 31.1.2007. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Pehkonen Aini & Väänänen-Fomin Marja toim. (2011). Sosiaalityön arvot ja etiikka. Jyväskylä: PS-kustannus.

Pekkarinen, Elina (2010). Stadilaispojat, rikokset ja lastensuojelu. Viisi tapaustutkimusta kuudelta vuosikymmeneltä. Julkaisuja 102. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisotutkimusseura.

Pohjola, Anneli (2010). Asiakas sosiaalityön subjektina. Teoksessa Laitinen Merja & Pohjola Anneli: Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki : Gaudeamus 19 - 74.

Pösö, Tarja (2004). Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista. Tutkimuksia 133. Helsinki: Stakes.

Qvortrup, Jens (2000). A Voice for Children in Statistical and Social Accounting teoksessa James, Allison & Prout, Alan (toim). Constructing and Reconstructing Childhood. Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood. 2.painos. London: Falmer Press 85 – 106.

Ruusuvuori Johanna, Nikander Pirjo & Hyvärinen Matti (toim) (2010). Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino.

Räty Tapio (2012). Lastensuojelulaki. Käytäntö ja soveltaminen. 2. uudistettu painos. Helsinki: Edita.

Saarenpää, Ahti (2010). Kansalainen, yksilö oikeudellisesti kaiken keskipisteenä. Teoksessa Laitinen Merja & Pohjola Anneli: Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki : Gaudeamus 75-137.

Saastamoinen, Kati (2008). Lapsen asema sijaishuollossa. Helsinki: Edita.

Satka Mirja, Alanen Leena, Harrikari Timo & Pekkarinen Elina toim. (2011). Lapset, nuoret ja muuttuva hallinta. Tampere: Vastapaino.

Scheirer, Margit (2012). Qualitive Content Analysis in Practise. London, United Kingdom: Sage publications.

Sohlberg, Anne (2000) *Negotiating Childhood: Changing Constructions of Age for Norwegian Children* teoksessa James, Allison & Prout, Alan (toim). *Constructing and Reconstructing Childhood. Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood*. 2.painos. London: Falmer Press 126 - 144.

Strandell, Harriet (2010). *Etnografinen kenttätyö: lapsen kohtaamisen eettisiä ulottuvuuksia*. Teoksessa Lagström, Hanna, Pösö, Tarja, Rutanen, Niina & Vehkalahti, Kaisa (2010). *Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka*. Nuorisotutkimusverkosto. Helsinki: Yliopistopaino.

Tuomi Jouni & Sarajärvi Anneli (2009). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. 5., uudistettu painos. Helsinki: Tammi.

Thomas, Nigel (2002). *Children, Family and the State. Decision –Making and Child Participation*. 2. painos. Great Britain: The Policy Press.

Thomas, Nigel & O’Kane, Claire (1998). *The Ethics of Participatory Research with Children*. *Children & Society* Volume 12 336 - 348.

Törrönen, Maritta & Vauhkonen, Teemu (2012). *Itsenäistyminen elämänvaiheena. Osallistava vertaistutkimus sijaishuollosta itsenäistyvien nuorten hyvinvoinnista*. SOS-lapsikylä ry: Forssa-print.

Van Beek, Fiet & Meerdink, Jorien (2009). *Listening to Children as a Basis for Quality* teoksessa? Teoksessa Fiedler, Julia & Posch, Christian(toim.): *Yes, they can! Children researching their lives*. Germany: Hofmann, Schondorf 197 – 203.

Vario, Pipsa, Barkman, Johanna, Kiili, Johanna, Oranen, Mikko & Tervo, Jaana (2013). *”Suojele unelmia, vaali toivoa”*. Nuorten suositukset lastensuojelun ja sijaishuollon laadun kehittämiseksi. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2012:6. Helsinki: Aksidenssi Oy.

Vehkalahti, Kaisa (2008). *Daughters of the Penitence. Vuorela State Reform School and the construction of Reformatory Identity*. Turku: University of Turku. Cultural history.

Linkki: <http://www.fncaringsociety.com/> luettu 17.10.2012

Linkki: <http://northernstarfish.org/> luettu 17.10.2012

Linkki: <http://www.guardian.co.uk/world/malala-yousafzai> luettu 17.10.2012